NEMZETI NŐNEVELÉS.

XVI. ÉVFOLYAM. 1895. SZEPT.—OKT. VII.—VIII. FÜZET.

LÁSZLÓ FŐHERCZEG.

A dicsőségesen uralkodó királyi házra ismét gyász borult.

A legmagyarabb főherczeg szeretett családjának egy deli sarja, József főherczeg fia, hunyt el 20 éves korában, váratlan, hirtelen.

Minden anya szive megdobbant e hírre. Minden magyar anya s minden magyar leány együtt hullatja a bánat és részvét könnyeit a fenséges családdal, a megtört anyával, a zokogó nővérekkel.

Velük sír a király, velük sír a nemzet! S a királynak és a nemzetnek részvéte szent imaként zeng fel a Mindenek Urához: Ő adjon örök békét az ifjú halottnak; Ő adjon enyhülést és adjon vigasztalást a végtelen bánatban, melynek mértéke és «oltogató könye» nincsen!

A NŐK EGYETEMI KÉPZÉSE.

A nők magasabb képzésének ügye — legalább elméletben — egy nevezetes lépést tett előre. Az egyetemi tanács, Wlassics Gyula közoktatási miniszter tudakozó felhivására kimondta, hogy elvileg nincs kifogása az ellen, hogy az orvosi és gyógyszerészi pályára készülő nők, ha az érettségi vizsgálatot sikerrel letették, a magy. kir. tudomány-egyetemen tovább tanulhassanak. Az egyetemi fokozat elnyerésére tehát a lehetőség jövőben nálunk is meglesz.

Bár elvileg e szabadelvű határozat óriási haladást jelent a nőnevelés és nőkérdés ügyében: gyakorlatilag semmi nagy jelentőséget sem tulajdoníthatunk neki. Hiszen az egyetemi tanács e nagylelkű határozatával csaknem egyidejűleg mondotta ki az orsz. gyógyszerész-egyesület népes közgyűlése, hogy a nőknek a gyógyszerészeti pályán való alkalmaztatását nem helyesli, sőt megengedhetőnek sem tartja. Nem lehet reményünk tehát arra, hogy a nők, mint gyógyszerészek, a közel jövőben alkalmaztatást találjanak, még abban az esetben sem, ha a megfelelő képzettséget maguknak megszerezték. Az az egy-két nő, ki magát esetleg az orvosi pályára képezi, s magát esetleg mint orvos, fentartani fogja, bizonyára ritka kivétel lesz nálunk még hosszú időn keresztül; s női keresetforrás gyanánt az orvosi gyakorlat sem fog egyhamar számottevő mértékben szolgálni.

Csupán egy módon vált volna az egyetemi tanács különben kellőképen meg nem becsülhető határozata a gyakorlati életre nézve is nagyjelentőségűvé, ha azon a pályán való emelkedésüket biztosította volna a nőknek, melyen azok maguknak úgyszólván már utat törtek, a melyen valamirevalóságukat némiképen már

megmutatták, a mely pályán tevékenységük már a jelenben is szükségesnek és hasznosnak ismertetett el: értem a tanítónői pályát. A magyar tanítónők tekintélyes tömege közül igen soknak ég a lelke a tanulás vágyától, s a tanulásra, az eredményes továbbképzésre éppen ezek elől van elzárva minden út és mód. A kínos és gyakran sikertelen és eredményében sokszor hézagos önképzésre vannak utalva, ha szaktárgyaikban haladni akarnak, vagy — újabb időben — mind nagyobb számmal a külföldre mennek, hogy ismereteiket gyarapíthassák.

Hogy a magyar tanítónőknek a tudományos továbbképzésre valóban szükségük van, azt boldog emlékezetű Trefort Ágoston, volt közoktatási miniszterünk régen belátta. Ő, a kinek a nőnevelés fejlesztése körül hervadhatatlan érdemei vannak, elrendelte, hogy a nők legmagasabb fokú képzőintézetében, az állami polgári iskolai tanítónőképző-intézetben «továbbképző» tanfolyamot kell nyitni oly kiválóbb polgári iskolai tanítónők számára, kik felsőbb leányiskolában, tanítónőképző-intézetben tanítónők, igazgatónők kívánnak lenni. Ha Trefortnak e szép eszméje kellőképen testet ölthetett és fejlődhetett volna: a tanítónők továbbképzése tekintetében panaszra semmi okunk nem volna. De — talán mostoha pénzviszonyok, talán az intéző köröknek az ügy iránt tanusított csekélyebb érdeklődése következtében — ez a «továbbképző» tanfolyam soha kellőképen ki nem fejlődhetett. Volt ugyan minden évben egy-két növendéke, de ezek, minthogy taníttatásuk költségeiről gondoskodás nem történt, ép úgy az önképzésre voltak utalva, mint tanítással foglalkozó társnőik. A különbség csak az volt, hogy a tanfolyam növendékei az intézetben lakván és 200 frtnyi ösztöndíjat élvezvén, az önfentartásuk gondjaitól, illetve a kenyérkereset munkájától fel voltak mentve. Ezért nem lehet tagadni, hogy azokat a törekvő tanítónőket, kik hét évi szaktanulás és intézeti élet után még egy-két évi továbbtanulásra határozták el magukat, bizonyos tekintetben csalódás érte. Nem nyerték, nem nyerhették munkájukban azt a szellemi támogatást, melyet remélhettek, várhattak volna. De csalódás érte őket más tekintetben is. Míg sokkal csekélyebb képzettséggel, néha csak elemi-iskolai tanítónői ok-

levéllel bíró társnőik összeköttetéseik révén felsőbb leányiskolákhoz, tanítónőképző-intézetekhez jutottak tanítónőkül, addig nekik gyakran be kellett érniök elemi iskolai tanítónői állással is. Nem csoda, ha utóbb már csak alig-alig akad vállalkozó a «továbbképző tanfolyam»-ra.

Az a nemes érdeklődés, melyet Wlassics miniszter úr tanusít a magasabb nőképzés ügye iránt, új reményt önt lelkünkbe, ha a tanítónők továbbképzésének kérdésére gondolunk. Az ő nagylelkűsége bizonyára lehetővé fogja tenni, hogy a magyar tanítónő nemes tanulni vágyása kielégítést nyerhessen. Annál biztosabban hihetjük ezt, mert ennek a törekvésnek támogatása többet jelent, mint egyesek nagyravágyó ambiciójának egyszerű kielégítését. A nőnevelés helyes irányú fejlődését tekintve, a magyar tanítónők szakszerű továbbképzése elengedhetetlen föltétel. Csak úgy tölthetik be jövőben is sikerrel az állásokat, melyeket eddig már elfoglalniok sikerült, csak úgy vehetnek haszonnal részt a czivilizáczió örök fejlődést követelő munkájában, ha maguk is haladnak, fejlődnek, tökéletesednek.

Éppen a magasabb fokú tanítónőképzés tekintetében nem történt az utóbbi húsz év alatt, mikor az állami polgári iskolai tanítónőképző-intézetet felállították, úgyszólván semmi. Húsz év előtt jutott már eszébe két fiatal magyar tanítónőnek, hogy magukat tovább képezzék s e továbbképzés bizonyságára középiskolai tanárvizsgálatot tegyenek. Folyamodványukat akkor ridegen visszautasították. S mi történnék ma, ha a mai fiatal tanítónői nemzedéknek ismét ily vakmerő gondolata támadna? A tanítónők folyamodványát ma talán nem érné ily vigasztalan sors. Ha czéljukat olyan alakban, mint óhajtották, el nem érnék is, talán törekvéseikből felismernének egy hiányt, a közszükségnek egy nyilvánulását, talán módot és alkalmat nyujtanának nekik a továbbtanulásra, talán életet öntenének a Trefort által nemesen gondolt «továbbképző» tanfolyamba, talán gondoskodni kivánnának jövőben az egyetemen a tanítónők nagy gyakorlati jelentőséggel bíró magasabb képeztetéséről, mint a hogy elvben az orvosnők képzéséről gondoskodnak.

És éppen mert ezt reméljük, emeljük fel kérő szózatunkat Wlassics miniszter úr szabadelvű szelleméhez. Vegye gondjaiba a tanítónők magasabb képeztetésének kérdését. Legalább javítsa, fejleszsze, tökéletesítse a meglevő intézményeket, nehogy a haladásukban észlelhető stagnálás reájuk végzetessé váljék, nehogy hanyatlásnak induljon a nőnevelés ügyének egy nagyjelentőségű tényezője. Mi mernők biztosítani a miniszter urat, hogy az a gondosság, melyet e nemes ügyre fordít, nem fog kárba veszni, dúsan fog az kamatozni sok lelkes magyar tanítónő lelkében, hazai nőnevelésügyünk javára.

Budapest. *Sebestyénné Stetina Ilona.*

A FIGYELEM FEJLESZTÉSÉRŐL.

Sok bajunk van így tanév elején tanítványainkkal, a kik a hosszú szünet alatt meglehetősen elszoktak az iskolai fegyelemtől és a szellemi munkától; csak sok fáradsággal tudjuk őket ismét belezökkenteni a régi kerékvágásba. — Legtöbb kívánni valót enged a gyermeki figyelem, a felfogó, befogadó-tehetségnek ezen fontos eszköze, mely az összes szellemi tevékenységnek előörse, világító szövétneke, mely nélkül nincs megértés, nincs megtartás, nincs ismeret. Tudjuk, hogy nem minden gyermek (s ez áll a felnőttekre is) képes egyenlő mértékben figyelni; sok közülök gyorsan belefárad s szellemi lankadtságát ép oly kevéssé birja legyőzni, mint a hogy a testi munkától kifáradt egyén, a legjobb akarattal sem birja leküzdeni testi kimerülését. Sőt van minden tanévben egy-két olyan tanulóm is, a ki az egész tanév alatt szórakozott, közönyös, figyelmetlen, a kinek érdeklődését lehetetlen bármi módon is lekötni. Vigyázzunk, nehogy szigorú fellépésünkkel végkép elriaszszuk. Legyünk óvatosak ilyenekkel szemben, kutassuk, nem gyökeredzik-e megelőző súlyos gyermekbetegségekben ezen szellemi fogyatékosság; — ha igen, legyünk elnézők, mert ezeket soha sem fogjuk kényszeríthetni tartós figyelemre és örökös intéseinkkel csak zavarjuk a tanítás menetét osztályunk haladása, figyelni tudása rovására.

Ám ezek kivételek s szerencsénkre a tanulók nagy kisebbségét képezik. De a legnormálisabb szervezetű gyermek-agy sem képes $^1/_2$ óránál tovább figyelni valamely még oly érdekesen tanított tárgyra is, nemcsak, mert élénk vérlejtésénél fogva szellemi mozgékonysága egyik benyomástól a másikhoz csapong, s figyelme folyton kalandozhatnék, hanem azért is, mert a figyelés szellemi

munka, megerőltetéssel jár s ez erőfeszítést az agy hosszabb időn át nem birja. Mindazonáltal — tekintve a figyelem rendkívüli fontosságát a tanulás sikerére nézve — minden erőnkből oda kell hatnunk, hogy legalább rövid időn át, ha nem is *tökéletes*, de legalább aránylag *kielégítő* mértékben figyeljenek kis tanítványaink, s ezért tőlünk telhetőleg ébreszszük, fejleszszük, gyakoroljuk tanítás közben tanítványaink figyelő képességét.

Nem csupán szellemi, de erkölcsi tekintetben is nagy súlyt kell fektetnünk e feladatra.

A szórakozott, felületes ember ugyanis, a ki nem szokta meg figyelmét végzendő munkájára fordítani, mindig rabja lesz pillanatnyi benyomásainak, kipked-kapkod munkájában és teljes életére nagy gyermek marad.

Az ember, mondják, erkölcsi tekintetben nem egyéb különböző szokások egyvelegénél, és e szokások között van sok olyan, a melyeket le kell győznie.

Ezen erkölcsi küzdelemre nem elég fegyver az erős akarat, feszült figyelemre is van szükségünk, ha erkölcsi diadalt akarunk kivívni.

Hogy az osztályban mily nagy mértékben tudnak figyelni a tanulók, abban, ha nem is kizárólagos, de óriási része van a tanító egyéniségének, modorának és tanítási módszerének. Azért a pedagogusok ezer apró szabályt állítottak fel, melyet mellőznünk nem lehet. Ki ne tudná, hogy elhibázott modor pl. tanítás közben folyton fel-alá járkálni, mert a tanulók szeme lépten-nyomon követi a tanítót, s e kalandozás közben figyelmök mindenen megakad, a mit a sétáló tanító útjában ér. Minden ilyen kis akadály természetesen eltereli a figyelmet a tanítás tárgyától. De szerintem ezért még sem szükséges az egész tanórát tanszékünkben veszteg tölteni. Részemről az előadás megkezdése előtt tanítványaim elé állva, a dobogóról végig pillantok rajtuk és ha teljesen «elsímultak a habok» s beáll az a bizonyos ünnepélyes csend, midőn minden szem várakozás teljesen rajtam csügg, leülök s kerülve a hosszas, felesleges bevezetést, megkezdem a tanitást, mérsékelt hanglejtéssel, nyugodtan, nyájas arczkifejezéssel. Közben-közben, a hol csak

alkalom kinálkozik reá, sokat szemléltetek, az abstrakt tanítás nagy próbára teszi a gyermeki figyelmet, — gyakran felhivogatok egyeseket, hogy feleleteikből lássam, mit értettek meg, mit nem? Ha többen nem birnak felelni ugyanazon kérdésemre, magamban keresem a hibát, homályos volt magyarázatom, újra kezdem, behatóbban, s nem nyugszom, míg a többség meg nem értett. Tanítás közben sajnosan tapasztaljuk, hogy az előbb érintettem okoknál fogva *általános* figyelem nem létezik osztályunkban. Mindig. akad tanítványaink közt 1—2 olyan, a kit folyton rendre kellene utasítanunk. — Kerüljük ezt előadás közben; a gyakori félbeszakítások rendkívül zavarják a közfigyelmet s csökkentik annak tartósságát. — Félóránál tovább úgy sem folytathatjuk az előadást, mert tanítványaink figyelme kimerül s az ekkor beálló rövid szünetet használjuk fel a szükségesnek tapasztalt intésekre. Félórai magyarázás után következik a felvett tárgynak közös begyakorlása szóbelileg, irásbelileg; utasítás a feladandó gyakorlat elkészítésére, a felkapott leczke megtanulására; ezen második félóra — a tanítvány öntevékenysége és memoriája is akczióba lépvén — már kevésbbé feszíti meg figyelő tehetségét s igy egy kis pihentetőnek hatásával bir elméjére. — Tudjuk, mennyire szeretnek a gyermekek a maguk erejéből is alkotni, irásbeli munkálatokat végezni; s mert a kedvvel végzett munka kevesebb erőkifejtést okoz, ezt a munkakedvet támogassuk és mértékletesen foglalkoztassuk. Az osztály ezen csendes munkálkodása közben folyton talpon legyünk és padról-padra járva ellenőrizzük, irányítsuk a közös munkát. Szoktassuk a tanulót, hogy kellő figyelmet fordítson úgy a tartalomra, mint a külcsinra, ne tűrjük a felületességet, szórakozottságot és jóakaró buzdításunkkal, az ügyesebbek mérsékelt dicsérésével oda hassunk, hogy a mit tanulóink tesznek, azt egész szivvel és lélekkel, figyelmök teljes igénybevételével tegyék, ha nincs is meg környezetükben a szellemi munkához megkivántató csend, (a kültelki iskolákat leszámítva, hol található ez fel a fővárosban emelt iskolaépületeink környékén?) szokják meg figyelmüket foglalkozásuk tárgyára összpontosítani.

Az első és második óra közt igen jó hatással van egy rövid,

10 percznyi szünet, mely közben a gyermekek kiállhatnak a pad mellé s egy kis mell-gimnasztikát végezhetnek, hátrakulcsolt karokkal lassan, mélyen vezényszóra ki- és belélegezvén a levegőt, és pedig még hűvösebb időben is nyitott ablak mellett; — hadd táguljon az a mellkas, hadd élenyüljön és induljon élénkebb keringésnek az agy felé az az ifjú vér. Tudom, hogy a szabadba vezetés ennél többet ér, de emeletes, udvartalan fővárosi iskoláinkban erre nincs mód, nincs alkalom. E rövid tüdőtornázás után is vezényszóra helyet foglalván a pihent sereg, megújult *munkakedvvel* néz eléje a második tanórának. A munkakedv, tudjuk, egyenértékű a munka iránti érdeklődéssel, s ha ezt sikerült felköltenünk, megvan nyerve a figyelem előfeltétele, most csak rajta legyünk, hogy minél tovább fenn birjuk tartani!

De vannak napok, midőn feltünő az osztályban uralkodó figyelmetlenség, szinte általános. — Ezen tünet mindig külső okokra vihető vissza: rendkívüli esemény, meglepő változás, idegenek váratlan megjelenése, vagy nyári napokon a tanteremben uralkodó szokatlan (24—25+), tikkasztó hőség, melynek deprimáló és a szellemi munkát bénító hatását saját magunkon is eléggé tapasztalhatjuk, hát az annyival izgékonyabb gyermeki idegrendszer hogyne sinylené meg? Ilyenkor szigorú fellépéssel akarni figyelmet, szellemi frisseséget erőszakolni, nagy pedagógiai tapintatlanság, sőt szívtelenség volna.

Számoljunk a viszonyokkal és félretéve ilyenkor minden iskolai pedanteriát, szakítsuk félbe a tanítást és — ha a körülmények engedik — vezessük ki növendékeinket 10—15 perczre a szabadba; a hol ez kivihetetlen, üdítsük szellemüket mesterségesen valamely érdekes felolvasással, elbeszéléssel, talán az alkalomhoz mért az érdeket elvonó tárgy-ismertetésével. — Tapasztalatból mondhatom az én osztályomban jó költői művek felolvasása sohasem tévesztette még el 9—11 éves leánykákra üdítő, élénkítő hatását. A ki látni kivánja, milyen a «figyelő-osztály» ideálja, olyankor lépjen be hozzánk, a midőn De Amicis elmondja (általam) az iskolai élet naiv, meghitt mozzanatait, vagy Petőfi «Kukoricza Jancsija» (János Vitéz), Benedek: székely népregéi, Arany

«Szt. László füve», avagy a magyar lovagvárak regéi kötik le figyelmét, egész lelkét a hallgató gyermekseregnek. Megélénkül ilyenkor a legszellemtelenebb arcz is, felvillan a legbágyadtabb szempár is és a csend oly nesztelen, oly nesztelen, — — csak a költészet szövi bűbájos játékát tovább, tovább, — és a kis hallgatók meg nem unnák e varázsos zenét sokáig, ki tudja, meddig? — Ennyire mi csak nagy ritkán birjuk hatalmunkba keríteni tanítványaink figyelmét s ez természetes!

Mi az elemi iskola tantárgyainak hatása a gyermekek képzelmére, kedélyére, a költő tárgyaihoz, zengzetes nyelvezetéhez képest! Épen e példa mutatja, hogy iparkodnunk kell, hogy a tanítást minél vonzóbbá tegyük, hogy a szívhez, a kedélyhez szóljunk és ezáltal figyelmüket minél tovább lekössük s a figyelem tevékenységét ilyképen gyakoroljuk. «Az egyhangúság szülőanyja az unalomnak», mondja a példabeszéd.

Kerüljük tehát az egyhangúságot a tanítás tartalmában s alakjában egyaránt s ezért a tantárgyakat természetszerűen változtassuk egymás közt: a szóbeli gyakorlatokat irásbeliek, a számtaniakat különböző tárgyú olvasmányok, a nyelvtaniakat szavalás, ének, kézimunka, a földrajzt történelmi elbeszélések váltsák fel. És legyen meg beszédünknek a kellő rithmusa, zengzete, legyen meg szavainknak egyszerűségük mellett is választékossága, legyen meg hanghordozásunkban az érzelem melegsége, mondatfüzésünkben az értelem világossága. És váltakozzék a munka a pihenéssel, az ülés a mozgással. Ezért szigorúan tartsuk meg s kellőképen használjuk fel az óraközti szüneteket, hogy a sok tanítástól kimerült szellem a tanulás nehéz munkáját sikeresebben folytathassa.

Ne sajnáljuk e rövid szüneteket, nem mennek azok időveszteges számába, sőt ellenkezőleg; hiszen nem azon fordul meg a dolog, mennyi időt tölt a gyermek az iskolában, mily hosszasan oktatjuk itt sok mindenre, hanem azon, miként fordítjuk hasznára a tanítási időt, miként segítjük asszimilálni az eléje adott szellemi táplálékot. Már pedig fáradt testtel, álmatag lélekkel végezni 3—4 órán át kellő, *éber figyelemmel* szellemi munkát, arra nem

hogy a gyenge akaratú gyermek, de a legszívósabb akaratú felnőtt sem képes.

A ki ezt be nem tudja, nem akarja látni, — nem is szereti tanítványait igazán, nem fogja fel, nem tudja betölteni tanítói hivatását.

Megelőzőleg említettem, hogy a gyermek figyelmének lebilincselése a tanító egyéniségétől, az előadás módjától is függ nagy részben. — A lelkileg lehangolt, benső békéjében megzavart vagy beteg tanító csak maga iránt költhet részvétet, de szintelen, bágyadt, élettelen tanításával érdeklődést, figyelmet soha! Hát még az ideges, ingerült tanító!

Végre ne feledjük, hogy csak a *jó* előadás *érdekes*. Az egyhangú motyogás, rég ismert dolgoknak folytonos ismételgetése, vagy a hallgatók szellemi fejlettségét meghaladó okoskodások nem teszik vonzóvá az előadást; az ilyen tanórák alatt szórakozott a gyermek és unalmában, de természetes munkaösztönénél fogva — «mellékfoglalkozás»-ban keres enyhülést.

Jól készüljön fel a tanító az iskolába, legyen gondja reá, hogy eltemetve mindent, a mi a külvilágból bántóan hatott reá, itt, a gyermekvilág, az ifjúság e szentélyében csak szeretetet, csak békét és derűt sugározzon egész lénye; legyen tisztában előadandó tárgyával, tudjon mindig valami újat, érdekeset mondani róla és — ismételjük az örök igazságokat — beszéljen világosan, mérsékelt hanglejtéssel, szemléltessen átlátszóan, élénken, tartózkodjék a gyerekes élczelődés-, adomázástól, mindig tárgyánál maradjon, így — tanítását nemcsak élvezni, hanem megszeretni is fogják szívesen *figyelő* tanítványai.

Budapest. *Nemecskay Irma.*

LÉLEKTANI JEGYZETEK.

(Negyedik és utolsó közlemény.)

HATODIK ELŐADÁS.

A mult előadásban a szemléletekről szóltam és abból a témából a legfontosabbakat elvégeztem, úgy hogy most egyenesen hozzáfoghatok annak fejtegetéséhez, a hogy mi történik a szemléletekkel, miután a tárgy, mely keltette, a mely alkalmat adott a szemlélet alkotására, eltávozott, vagy pediglen mi távoztunk el a tárgytól. Mi történik a szemlélettel? Az bizonyos, hogy a tudatból eltünik, de bizonyos, hogy el nem vész, megmarad a nyom s én egy nevet adok ennek. A mi megmaradt a szemléletből, az hasonlít a szemlélethez, mint egy kép mása és nem tartom helytelennek, hogy egyszersmindenkorra fixirozzam nevét és azt a nyomát a szemléletnek elnevezzem képnek. A kép alatt tehát a szemléletnek a tudatba visszatért emlékét értem.

Én ezennel bevallom, hogy nincsen semmi tudomásunk arról, hogy ennek a képnek mi a fiziológiai alapja. Hogy a szemléletnek mi az alapja, azt tudom. A szemlélet érzetekből áll és az érzetek inger-keltette benyomások következtében keletkeznek. Tehát a szemléletnek fiziológiai alapja érzékeinknek bizonyos proczesszusa. Ha azonban én nem látom a dolgot, ha csak a képről van szó, ha csak emlékszem, hogy akkor milyen fiziológiai alapja van a képnek, azt nem tudom. Csak annyit tudunk, hogy egy dologról, melyet láttunk, később keletkezhetik egy kép, mely hasonlít hozzá, de nem az. Hogy honnét jön a tudattalanból vissza a tudatba, azt nem tudjuk, arra biztos theoria nincsen.

Mi különbség és mi hasonlóság van kép és szemlélet közt? A kép nem áll érzetekből, hanem az érzetre való visszaemlékezésből. Az a fájdalom, mely nekem tegnap fájt, az ma nem

fájdalom, hanem visszaemlékezés rá. Az elmult fájdalomra való emlékezés nem fájdalom, az elmult öröm emléke nem öröm; ha az elmult fájdalom megint fáj, akkor a fájdalom okai még mindig működnek; ha én valakit, a ki hozzám tartozik, elvesztek, akkor a a visszaemlékezés nem elmult fájdalom, hanem a veszteség jelen tudata és bánata.

Minthogy a kép nem áll érzetekből, hanem az érzetek emlékeiből, tehát a kép nem bírhat avval a közvetlenséggel, fakó, halvány árnyék a kép. Ha még oly jól emlékszem a melódiára, az emlék nem melódia, vagy ha az, akkor már nem egészséges lelki jelenség, hanem az a halluczináczió körébe tartozik.

Nemcsak kopott, szürke a kép, hanem hiányos, fogyatékos, sok minden kiesik belőle. Az eleven szemlélet teljes, a kép fogyatékos. Némelykor nem tudok visszaemlékezni, hogy milyen volt annak az embernek ruhája, a kivel az imént beszéltem, némelykor nem tudjuk a hozzánk tartozók szeme színét megállapítani. Én mindig bámulom azokat, kik a törvényszéki tárgyalásoknál olyan határozott módon tesznek tanúvallomásokat, a hol a szemlélet fontos és a hol annyi tévedésnek vagyunk kitéve. Én nem csudálkozom, pedig az ügyvédek csudálkoznak azon, hogy valaki, a ki jelen volt, s kihez olyan kérdést intéztek, hogy milyen volt az illető kalapja, hogy arra a jóhiszemű tanú nem tud feleletet adni.

Azt tapasztaljuk, hogy a mi a képnek elevenségét, teljességét illeti, igen nagy különbségek vannak az emberek közt. Némelyek bizonyos képek iránt nagy fogékonysággal bírnak, más képek iránt csekély fogékonysággal. Némelyiknél az a kép igen erős, nagyon eleven, az ő emlékének tárházából minden részlet felszinre kerül, a másiknak képei igen hiányosak, sőt a mit rendesen fantáziának nevezünk, annak egyik momentuma, hogy milyen erővel, milyen elevenséggel tudunk mi képet alkotni az eredeti szemléletből. Rendesen úgy szokták feltüntetni a régi pszihologusok, hogy a képzelő erő egy külön lelki tehetség, a mi az egyikben megvan, míg a másikban nincs. Én épen azt a nagy tanulságot akarom mindezekből levonni, hogy ilyen külön tehetségek nem léteznek. Hanem, ha veszszük az egész lelki életet, csak foki különbségek vannak az egyes

emberek közt. Minden emberben megvan, csak nem egyforma erőben, a mit tehetségnek stb. nevezünk. Egész lelkünk képekkel van tele. Szemlélet nagyon kevés van, csak a körülöttünk lévő tárgyakról van. Ellenben képem van arról, a mit láttam, hallottam és ennél fogva a képek tömegében óriási különbség van, a mi a számbeli arányt illeti. A hogy képet alkotunk mindnyájan, úgy az a képesség is, hogy a kép megmaradjon, az minden emberben megvan, de nem egyenlő mértékben. Némelyiknek nagyon lusta az emlékező tehetsége, nem tud elevenen képzelni egy dolgot. Nem tudja a szeme elé állítani, nem tudja tökéletesen felidézni a képet. Másképen látja a festő a képet és másképp a laikus. A festő megnézi a képet és számot tud adni a képről. Gœthének igen eleven és erős fantáziája volt, benne megvolt a képesség, hogy lelki szeme elé oly figurát tudott képzelni, melyet majdnem teljes érzéki tisztasággal látott. Ezt ő önmagáról állítja.

A híres Flaubert franczia írónak volt szintén erős képzelő tehetsége, hogy az kiterjedt még más érzékre is. Mikor hősnőjéről írja, hogy arzénnal megmérgezte magát, az arzén ízét napokig érezte.

Balzacot, a híres regényirót egyszer sírva találták, azt mondta, hogy éppen most halt meg hőse. Ez csak azt mutatja, hogy képei oly erősek voltak, hogy érzelmi világa is reagált.

A lelki élet betegsége és egészsége sokszor közel van egymáshoz; a fantáziát a halluczinácziótól egy keskeny köz választja el, és tévedésben vagyunk, hogy valamely jelenséget hová soroljunk.

A képek erejére vonatkozólag nagy különbségek vannak köztünk és hasonlóképen tény az, hogy azokat az embereket, a kik nagyon élénk képet tudnak felidézni, azokat a köznyelv erős fantáziával bíróknak mondja.

Ezekhez még egy kiegészítést akarok fűzni. Az első az, hogy mitől függ a kép teljessége? Miért van ilyen különbség köztünk? keressük az okot.

Az első ok az, hogy érzékszervre nézve is különbözünk egymástól. Nemcsak, hogy az egyik közel, másik messze lát, hanem magának a szervnek működésében különbségek vannak köztünk.

Némelyiknél az eredeti benyomás nagyon erős, tehát a kép is. Hasonlót mondhatunk a fülre vonatkozólag is. Az érzékszerv eredeti berendezése képesíti arra, hogy élesebben, erősebben fogja fel az eredeti érzeteket; e miatt élesebb szemléleteket alkot és színesebb képek kerülnek ki. Nemcsak a szerv alkata határoz itten, hanem egy más faktor is. A hol a mi érdeklődésünk fel van keltve, másképen nézünk, másképen hallunk. Ha az én érdekeim forognak koczkán, akkor én az arcz kifejezését, a szemnek pillantását másképen figyelem meg. Itt az én figyelmem erős és érzékeim működése elevenebb.

A mi érdeklődésünknél nem kell, hogy éppen önző érdek vezessen bennünket. Azok az érzelmek, melyek a szemléletek nyomában kelnek, határozzák meg az érdeklődés fokát és módját.

Már kifejtettem, hogy minden érzethez, szemléléthez, sőt minden lelki tevékenységhez fűződnek érzelmek, a melyek nem egyebek, mint az én saját állapotomnak tudata, a midőn ezeket a lelki tevékenységeket végzi. Az én érzeteim, úgy a szemlélet és képek is annál teljesebbek lesznek, minél intenzivebbek az érzelmek, melyek a szellemi életnek ezen nyilatkozásával járnak, vele össze vannak kapcsolva. Ha egy festő néz képet, színeket lát, egészen más érzelem-rezonánczczal lát, mint a nem festő. Neki sokkal nagyobb a gyönyörűsége, de esetleg a boszankodása is. Az a festő valósággal kéjeleg a színek harmoniájában, a hol más valaki közömbös marad. A festők egészen másképen néznek képet.

A mely emberben ezek az érzelmi hatások, a melyek a szemléletekkel össze vannak kapcsolva, igen erősek és elevenek, az oly ember sokkal nagyobb buzgalommal, szenvedélylyel fogja fel a szemléletet és teszi magáévá, mint más és ennek következtében azok a képek, melyek ezen szemléletről az ő lelkében megmaradnak es visszakerülnek, határozottabbak, tökéletesebbek és elevenebbek.

Vannak emberek, kik kitünően tudnak másokat utánozni. Azt nem magyarázzuk másképen, mint úgy, hogy az illető lelkében — nem tudni hogyan — egy embernek járása, magatartása, hanghordozása, arczkifejezése nagyon erős képet hagynak hátra. Ő ezt maga sem tudja.

A mit fantáziának nevezünk, annak egyik alkatrésze nem külön tehetség, hanem egy jelenségnek, a mi mindenkiben megvan, fokozása; némely emberben erősebben van az meg.

Elfogadjuk tehát, hogy e különbségek függnek bizonyos alkati tulajdonságaitól az illető szervnek. Vannak átörökölt képességek is. Vannak festő és muzsikus családok. Elfogadjuk azt is, hogy a hol erős az érdeklődés, hol erős érzelmi kapcsolatok vannak, ott erősebb a szemlélet.

Hogy hogyan kerül a kép az ujjba és hangba, azt nem magyarázom el, csak jelzem a módot. — Minden érzet, szemlélet, okvetetlenül egy agyvelő-proczesszuson alapul, a mely a czentrumban folyik le. Ez a proczesszus kelti a lélektani jelenséget. De ennek a fiziológiai proczesszusnak még egy más deriváczójára is van szüksége. Minden idegfolyamat, a mely egy érzetet vált ki, a motorikus idegben keresi kiegyenlítését. Minden, a mi bennünk van, iparkodik mozgásban is kifejezésre jutni. Mihelyt kimondtam, a mi lelkemet nyomta, megkönnyebbültem, ennek fiziológiai oka az, hogy minden proczesszus keres kiegyenlítést egy motorikus cselekvésben, valami tettben, beszédben. A mely emberben a képek, szemléletek és a róluk megmaradt képek igen erősen vannak meg, sokkal erősebben, mint más emberben, abban az emberben ezen kiegyenlítési törvénynél fogva, azok az erős képek, erős szemléletek iparkodnak egyszersmind bizonyos mozgásokkal kiegyenlítődni. A ki erős képet kapott a melódiáról, nemcsak hajlandó elfütyülni, hanem kénytelen vele. Innen van, hogy a kiben erősek az érzékek, abban erősen nyilatkozik az ösztön arra, hogy cselekedjék. Semmi más téren nem nyilvánul oly korán a tehetség, mint az érzékhez kötöttekben. A zene terén nem ritkák a csuda gyermekek. De e témát, bár nagyon érdekes, és a művészeti tevékenység forrásaihoz vezet, nem folytathatom tovább.

*

Ezek a képek bizonyos proczesszuson mennek keresztül, a mit összeolvadásnak nevezünk. Azonos képek nem maradnak többes számban, hanem egy képpé válnak, a mely erősebb, mint egy-egy kép külön.

Itt elérkeztem az értelmi élet forduló pontjához. Óriási feladat volna ennyi képpel dolgozni, mint a mennyi keletkezett. Ha minden kép megmaradna, megterhelve a képek óriási tömegétől, lelkünk nehézzé válnék és összekötő proczesszust nem tudnánk végezni. Azonos képek, melyek a tudatban voltak és vannak, azok nem maradnak külön meg a tudatban, hanem több azonos kép egygyé válik, a mely egy kép azonban erősebb. De nemcsak azonos képek olvadnak össze, hanem különbözők is, ha az azonos részek bennük túlnyomók. A gyermek sok nagyon különböző dolgot összeolvaszt: neki mindegy, tej, víz, csak folyadék legyen. Nála mindegy, hogy az állat milyen kategoriához tartozik: neki a légy is jár, meg a ló is, s mindkettő egy képbe olvad.

Eredményképen a következőket mondhatom: A képekből, a képekkel a lélek azt cselekszi, hogy az azonos képeket, vagy a különböző képeknek azonos vonásait összeolvasztja, úgy hogy azokból az összeolvasztott képekből új dolog származik, a mely különbözik az egyes képektől erőben és összetételben. Olyképen keletkezett az új kép, hogy a közös vonások egymást megerősítették. A léleknek ez új alakulását közképnek nevezem. A szemléletekből keletkeztek képek és a képekből közképek.

HETEDIK ELŐADÁS.

Az egész programmot nem fejezhetem be, csak az értelmi világ fejlődését juttatom befejezésre.

A lélektannak az érzelmekre és akaratra vonatkozó részeit a jövő évben tartandó cziklusban magyarázom meg, a hol körülményesebben beszélhetek e témáról, mint most sebtiben.

Az értelmi világ fejlődésében eljutottam egészen a közképekig és megállapítottuk, hogy az érzetekből végre olyan sajátságos alakulatok jönnek létre, a melyekben épen az érzék momentuma hiányzik, a melyek mintegy halvány másolatai azoknak az eleven szemléleteknek, a melyeknek keletkezését próbáltuk jellemezni.

Mi történik a képekkel? Én már a bevezetésben utaltam arra, hogy a képek változásokon mennek keresztül. A fővältozás

az, hogy azonos képek nem maradnak elszigetelve, és külön a lélekben, hanem azokból — bármennyi volt is — egy kép származik, a mely az egyes képektől, a melyekből származott, abban különbözik, hogy erősebb, intenzivebb, mint azok az egyes képek, a melyekből származott. Arra nézve példát nem kell említeni, ha egy embert százszor láttam, tudom, hogy nincsen 100 képem, hanem egy, de az erős. Úgy, hogy nem egészen jogtalan a pszichologusok azon terminologiája, hogy ezek a képek *összeolvadnak*.

Összeolvadás azonban a lélekben nem történik, e proczesszus részleteibe nem bocsátkozom, hanem elébe vágok ezen megjegyzésnek, hogy hiszen egészen azonos képeink alig vannak. Ha én egy embert láttam, arról esetleg tízféle képet láttam. Önök felhozhatják, hogy az azonos képek összeolvadnak: nincsen két egyforma falevél, hogy volna két kép teljesen egyforma? Arra vonatkozólag hozzáteszem, hogy az nem is szükséges, mert tapasztalati tényként — melynek részleteibe nem bocsátkozom, — lehet konstatálni, hogy nemcsak azonos képek olvadnak össze, hanem nem azonos képek is, melyekben azonos alkotó részek vannak. Úgy hogy nem azonos képek azonos vonásai összeolvadnak és ez által jő létre egy az egyes képektől — a melyekből származott — különböző egységes kép, a mely azoktól abban különbözik és nevezetes módon, hogy abban az így támadt képben az azonos vonások kidomborodnak és a nem azonos vonások háttérbe szorulnak. Ha e proczesszust betűvel jelzem, akkor a dolgot világossá tehetem. Legyenek: abcd, abef, abgh, abik képek. Az fog történni, hogy származik ezekből a különböző képekből egy kép, a melynek az lesz a természete, hogy benne igen erősen fog kidomborodni az *ab*, hiszen négyszer fordul elő, és ezek: *cd*, *ef*, *gh*, *ik*, mindegyik csak egyszer fordulván elő, gyengébbek lesznek, a minek — ha vissza méltóztatnak emlékezni arra az alaptörvényre, hogy a lelki életben az erősebb fény mellett a gyengébb háttérbe szorul — az lesz az eredménye, hogy *ab* a tudatnak előterébe nyomul és *cd*, *ef*, *gh*, *ik*, ha ezek a vonások nem is fognak elenyészni, hanem ezen *ab*-n, mint közös törzsön fognak tapadni, rendesen figyelmen kívül hagyatnak és maradnak is. A tapasztalat ezer példát szolgáltat. Ha én egy

emberről 10, 100, 1000 képet szereztem, ezek nem lesznek nagyon határozottak; hanem egy kép, mely a 100 képben közös, az erősen ki fog domborodni és a mi nem közös, az, ha nem is fog elenyészni, hanem háttérbe fog szorulni, csak ha valami felszinre segíti, fog felmerülni. Nem fogok arra gondolni, hogy azt az embert milyen ruhában láttam, hogy hol láttam, milyen arczkifejezéssel, de egészben az egyes előforduló jegyek emlékezetesekké fognak válni és közkép fog származni, mert a közkép az egyes képeknek a közös vonásait tartalmazza, a többi vonások elvesznek, vagy háttérbe szorulnak és csak szükség esetén fognak előtérbe nyomulni.

A közkép tényleg reprezentálja a lelki mechanizmus utolsó nyers termékét. Ezt produkáljuk mi folyvást. Midőn a közönséges életben tapasztalatokat szerezünk, a végső eredmény a közkép terméke. Nekem ilyen közképem van minden dologról, a városról, utczáról, házról. Ezen szavakban és kifejezésekben voltaképen közképek rejlenek; ilyen egyes képektől az azonos vonások összeolvasztása útján származott közös termék.

Ezt a lelki élet magától produkálja. Nekem más elvre nem volt szükségem, hogy ezt leszármaztassam, vettem az érzeteket és ezek végső eredménye a közkép, úgymint a malomban a gabonából lesz a liszt. A lélek az érzeteket összekapcsolja; kituszkolja, kiválasztja a nem közöst, összehozza a mi közös és fontos és így származik a lelki mechanizmusban a közkép. Az a lélek utolsó produktuma. Itt kezdődik a lelki életnek egy más tulajdonsága, a melyre csak utalok, mit bővebben nem magyarázok. T. i. az én lelkem nem olyan, mint a gép és malom, a melybe belevetnek valamit és a maga alkotó részei szerint feldolgozza az anyagot és végső produktumot hoz létre; az én lelkem nem közömbös az iránt hogy mi történik, hanem a lélek fellép követelménynyel, hogy a mit a mechanizmusra így produkált, az egyszersmind megfeleljen még más követelménynek, az igazság követelményének. A lelki élet csinál közképeket és most jő a tudatom, egyéniségem és előveszi a közképet és kérdi, vajjon az így létrejött produktum megfelel-e a dolgoknak, igaz-e, és az, én érzem, a tudatom kritikát

gyakorol a lelki élet mechanizmusa folytán létrejött produktumokon; méri őket, hogy bizonyos normáknak megfelelnek-e.

Ez a *logikai gondolkozásnak* eredménye. Mi nemcsak gépezet vagyunk, hanem azonkívül egy logikailag gondolkozó lény vagyunk, a mely ezeket a produktumokat megbírálja: igazak-e? természetes úton jöttek-e létre, így kellett-e létre jönniök?

A logikai gondolkodásban nem törődöm vele, hogy így kellett létrejönni, csak azt kérdem, igazak voltak-e a közképek, hogy összetartoznak-e a részek. Vajjon a természetben igazán-e *ab* a fődolog és a többi mellékes-e? Ez a kérdés a logika körébe tartozik. Az embernek vannak normái, törvényei, szabályai, a melyekkel méri ezeket a produktumokat és elfogadja, vagy visszautasítja őket. A logikai gondolkozás úgy viszonylik a produktumhoz, mint a szobrászmester a szobrászlegényhez. A legény neki megy a márványtömegnek és a rajz szerint vagy saját szakállára csinál valamit belőle és a laikus ember, a ki az ilyen dolgokat nézi, nem veszi észre a nagy hibákat, de a mester a vésővel a finom simításokat adja meg a nyersen kidolgozott szobornak és az utolsó vonás ad a szobornak művészetet, kifejezést, természeti hűséget, művészi befejezettséget. Hasonlóképen tesz az én érvem avval, a mit a lelki élet mechanizmusa a nyers anyagból létrehozott. Megvizsgálja, megsimítja, az oda nem valókat eltávolítja, megtisztítja és odaállítja a most már logikai szabályoknak is megfelelő termékeket. Így a logikai gondolkozás ekkor a pszichologiai alapokra támaszkodva befejezi azt az értelemvilágot, megadja a belső összefüggést, melynek külső összekötését a lelki élet mechanizmusának szánta.

Ha a tudománynak mindent kellene csinálni, úgy járna, mint a szobrász, a ki neki menne a munkának és a márványtömeget el is rontja és kimerül az ereje. A lelki élet mechanizmusa oly finom valami, hogy az magától dolgozván, megcsinálja a nyers anyagot, a logika igazolja azt, a mi összekerült és kijavítja, ha fogyatkozást vesz észre.

Ennek a viszonynak tudományos formuláját adjuk. Hogy ezek a szabályok honnan kerültek, azt nem vitatom. Nekünk vannak bizonyos szabályaink, melyek normákul szolgálnak, és ebben

a lelki élet hasonlít oly gépezethez, mely nemcsak végzi a munkát hanem önmagát kontrollirozza. Vannak a gőzgépeknél kontrollok, melyek csengetnek, ha baj van, így van a logikánál is. A midőn a gondolatokat produkálom, akkor abban a mechanizmusban van finom logikai gondolkozás, a mely az így származott produktumokat megsimítja és a maga követelménye szerint átidomítja, hogy ezen követelményeknek is megfeleljen: de ezt csak a logikával lehet kifejteni. De én csak a perspektivát nyújtom, hogy az egész területet áttekinthessék.

Még egy utolsó elmélkedést kell hozzáfűzni, a melylyel oda érek, a honnan kiindultam: a nyelv viszonyáról a gondolkodáshoz. Tudjuk, hogy én a kezdőpontot így határoztam meg: a szavaknak országa külsőleg és belsőleg összefügg. De szavak még nem fordultak elő, avval fogom kiegészíteni a rajzokat.

Ezek a közképek nehezen kezelhetők, mert azok témában is furcsák, és egy igazi közkép nagy tömeg, melyben vannak többékevésbbé kidomborodó és a logika által hozzáfűzött vonások. Ilyeneket összekapcsolni, ezeken logikai operációt végrehajtani bajos és egy mély bölcseségű berendezése az elménck, hogy ezen a bajon segítve van. A közképek azok, melyek társulván szókkal, mindig ezeknek a szóknak társaságában lépnek fel az elmében. Ha ezt a dolgot látom, azt mondom: asztal. Ennek a dolognak látása, fris szemlélete vonzatván a régi képek által, melyeket szereztem, mindjárt igen komplikált nagy közképbe olvad, és az a kép, a mely már kész nyelvvel rendelkezik, azonnal felidézi azt a szót «asztal» és valamennyi képzet, a mely bennünk van, társulva van ilyen szavakkal, megfordítva valamennyi szó valamiféle ilyen közképpel van társulva.

A képzetek egy nagy birodalmat, a lelki élet birodalmát teszik, a melyeket később fogalmaknak fogunk nevezni, mert az nem más, mint verifikált közkép.

Az a birodalom sajátságos belső társítási kapcsolatban van a szóknak egy megfelelő birodalmával. Bennünk vannak képzetek és szók és ezek egymással ilyen associatióban vannak és annak következménye: ha a közkép felmerül a lélekben, magával hozza

az illető szót is; ha a szó felmerül, a tudat adja a közképet. Így értjük meg egymást. Tudniillik, ha valamit mondok, óra, víz, akkor önök azokat a szavakat hallják és ezek felidézik a tudatukban az illető képzeteket és viszont, ha képzetekre gondolunk, akkor azok felidézik a szükséges szókat és önök megtudják, hogy mit akarok mondani.

Tehát az utolsó korrektura az, hogy a közképeknek, fogalmaknak az a nagy országa összeköttetésben van egy egészen hasonlóan tagozott szóknak országával. Két világ van bennünk, a fogalmak és szavak világa. Az a kettő belső kapcsolatban van. De az a kapcsolat igen sajátságos, s megérdemli, hogy külön megfigyeljük.

«A nyelv a gondolatnak kifejezője», az nem igaz, semmit sem fejez ki. Ha én azt mondom: óra, szeretném tudni, hogy mit fejez ki ez a három hang?! Az a szó óra egy rövid stenografikus jel, a mely jelzi azt a képzetet, azt az összetett valamit, és nekem rendkívül kényelmes, hogy ezt a három hangot mondhatom. Nagyon megköszönnék önök, ha igazán úgy volna, hogy a képzet óra elősétálnia. A mikor hallom az óra szót, nem gondolok a mutatóra, nincs is idő arra, és a következő pillanatban már mást hallunk.

Mikor beszélek, gondolkodom, keresem a kifejezést, de mind arról nincs tudomásom; ha beszélek, csak a szavakról van tudomásom. Tehát az előbbi rajzomat kiigazítom.

A tényálladék a következő: a szót nem idézi fel a képzet és megfordítva, hanem a szók állnak az előtérben, a képzetek a lélek hátterében állanak. Úgy hogy a szó képviselője, helyettesítője a gondolatnak; nem kifejezője, hanem mandatariusa. Minden szó képviselő, vannak hamisak köztük, de a többség tisztességes képviselő, mely minden pillanatban fel tudja mutatni mandatumát. Ha azt mondom *óra,* mindenki, ha megkérdezem, meg tudja mondani, mily instrumentum ez. A szó nem kifejezője a gondolatnak, hanem helyettesítője, a melynek segítségével mi a gondolatot a lélek hátterében hagyhatjuk. De ha valami absurd szót mondok és eltévesztem a szót és önök helyreigazítanak engem, önök is azonnal megvizsgálják a mandatumot. De az a benső ellenőrzés nem akasztja meg a képviselő parlamentáris tevékenységét.

A szók mindig benső érintkezésben vannak megbizóikkal, a melyek el nem távoznak. A nyelv egy nagy helyettesítő rendszer a gondolat számára. Ez a legcsudálatosabb ténye a léleknek és egy igen fontos vonása a lelki életnek, mert hozzáteszem, hogy ezek a képzetek, melyeket eddig annyiszor nyaggattunk, ezek még egy nevezetes fogyatkozással bírnak.

Méltóztassanak erre a tényre gondolni: hogyha megfeszítve gondolkozunk, mi van akkor bennünk? Ha ebben a pillanatban a bensőnkbe tekintünk, voltakép semmit se találunk magunkban. Ha gondolkodunk, a processus az: mereven nézünk magunk elé és egyszerre sugárzik az arczunk. Keresek valamit gondolkozás által. Mi van a szándék és megtalálás közt? Semmit sem tudunk. Hát igazán nincsen ott semmi? Honnan jön a gondolat? Mi történik itten?

A képzetek addig, míg szókkal nem találkoznak, magukra nézve is nehezen foghatók meg. A míg mi egy szót nem találunk a képzet számára, addig a képzet ránk nézve még nem létezik; addig mi nem tudunk a képzetről világosan és határozottan számot adni. Ha egyszer egy dolgot elmondtunk, akkor nagyon jól tudjuk, és mielőtt elmondtuk, nem tudtuk, hogy tudjuk-e, vagy sem. Szó nélkül a gondolat nehezen vagy épen nem megfogható, sötét. A szó a gondolatnak testet ad. Mikor a gondolatot szavakba öntöm, akkor magamra nézve tudatossá tettem. Ha valamit elmondtunk vagy leirtunk, azt tudjuk. Mi sokszor nem tudjuk, mi van bennünk, és a nyelv segítségével saját magunk előtt teszszük világossá bensőnket. A nyelv áldásos voltát tekintve ez a legfontosabb. És innen van a nagy különbség ember és állat közt. Az a különbség a lelki életben nagyon lényeges. Az állat, a kutya is csinál szemléletet, közképet, az állat megismeri urát stb. és nem ragaszkodik egy macskához, neki minden macska jó, bizonyára ismeri a macska közképét, de nincsen szava a közképekre és nem tudja őket egyesíteni, összekapcsolni, és a mi fődolog, nem tudja maga előtt világossá tenni, nem gondolkodik, nem tud magáról. A nyelv következtében tudunk gondolkozni, a leghatalmasabb emeltyűje a gondolkodásnak, és a gondolkodás proczesszusa magasabb termékeinek. Itt is vannak hamisságok, van a nyelvnek árnyékoldala is. Sok szavunk van, a

mely bitorolja a képviselői mandatumot, a minek nincs mandatuma, vagy a mely mandatumát nem tudja becsületben felmutatni. Vannak kétértelmű szók: klerikalizmus, liberálizmus, szabadság és száz ember közt nincs öt, a ki tudja, hogy mit jelentenek e szók.

Hallott szókat, de a képzeteket nem kapta. Az onnan van, mert a benső élet nem a képzetek alapján fejlődik, hanem az egész nevelés, így van a művelt társadalomban, hogy a gyermek előbb ismeri a nyelvet és nem a képzetet, olvas és az iskolák nem gondoskodnak, hogy a megfelelő képzeteket adják és táplálják a gyermeket szóval. És az lesz az eredmény, hogy van a lélekben nagy tömege a szóknak, melyek nem felelnek meg a képzetnek; mások kétértelműek, ebből fakadnak a vitatkozások, hogy a szavakra vonatkozólag nincs egy értelem.

Az igazi nevelés arra volna irányzandó, hogy ne a szavakkal kezdjük a nevelést, hanem hogy előbb szemléletet, közképeket keltsünk, hogy a gyermek előbb ismerkedjék meg a dolgokkal, aztán a szókkal. Az iskolának csak az a feladata keresni, mely képzeteknek felelnek meg szók.

Innen van, hogy a társadalmunkban, részben a tudományban is verbalizmus van; a szókkal való dolgozás, a fecsegés a formák, a skolaszticizmus szőrszálhasogatása az mind, innen van, hogy szókkal dolgozunk és nem képzetekkel. — Kell a szók helyettesítő rendszeréhez folyamodni, csakhogy a szók lehetnek a visszaélések forrása.

Gondoljunk a középkorra. Az ókor nagy kincsekek hagyott ránk, ránkhagyta azt az örökséget, melyet önálló, eredeti szellemi munkával megszerzett. A középkor ettől meg levén fosztva, skolaszticizmust szült, a mely voltaképen kínos ránk nézve, kifogyhatatlan, mindig egyforma, unalmas játék-szavakkal. Mindig a szavakat formálják és azt hiszik, hogy ha ezt buzgósággal űzik, kijön valami. A renaissance nemcsak az ókort kelti új életre, de az ókor alapján új életet fakaszt. Keresi a dolgok megismerését. Azt a nagy munkát indítja meg, mely azóta annyi gyümölcsöt termett, de melynek még ma is csak az elején vagyunk.

EGY FRANCZIA ÍRÓ A NŐNEVELÉSRŐL.

A nőkérdés megoldása, úgy látszik, a nyugati művelt államoknak is ép oly nagy gondot okoz, mint nekünk. Francziaország p. o. szintén keresve keresi az üdvös kibontakozáshoz vezető utat. Társulatok, szaklapok behatóan foglalkoznak a kérdéssel s rövid idő alatt több ide vágó önálló munka, mint «*L'ourière*», «*La femme du vingtième siècle*» *Jules Simon-tól;* «*Le travail des femmes au XIX. siècle*» *Leroy-Beaulieu-től* és «*L'education de nos filles*» *Jules Rochard-tól* jelent meg a könyvpiaczon. Szerzők valamenynyien arra törekedtek, hogy e nagy társadalmi problémát lehetőleg minden oldalról megvilágítsák s utaljanak ama módozatokra és eszközökre, melyek alkalmazásával a megoldás leginkább eszközölhető volna.

Minket, tanítónőket, közelebbről *Jules Rochard* munkája érdekel, mert ez az író a kérdés megfejtését a *nőnevelés irányának megváltoztatásától várja.*

De nekünk *magyar tanítónőknek Rochard* nagy gonddal írt munkájával már csak azért is érdemes behatóbban foglalkoznunk, mert leányaink nevelését illetőleg mi épen olyan természetű túlzásokba estünk, mint a francziák s leányiskoláinkban ugyan azon hiányokat észlelhetjük, melyekre Rochard utal művében.

Rochard műve négy fejezetre oszlik. Az elsőben szerző meghatározza a nevelés czélját és irányát, a másodikban behatóan tárgyalja a testi nevelés fontosságát; a harmadikban szól az erkölcsi nevelésről s az utolsóban kimutatja, hogy a jelenlegi leányiskolák mennyiben szolgálják a kitűzött czélt.

E fejezetek között legérdekesebb az *első fejezet,* melyet azért vázlatosan közlök a következőkben:

A nevelésnek az a czélja, hogy az embert az életre előkészítse. Ebből kifolyólag a nevelésnek is ép oly különböző irányúnak kell lennie, mint a milyen különböző természetűek ama feladatok, kötelességek, melyeket az élet az emberre ró. Más irányú nevelésben kell tehát részesíteni az előkelő társasághoz tartozó leánygyermeket, mint a polgári osztályból származó, vagy paraszt leánykát.

A nevelés és oktatás Franczia országban hosszú időkön át csak a magasabb társadalmi osztályok kiváltsága volt. Hiszen még Mme de Maintenon is így nyilatkozott egy alkalommal:

«A polgár leányoknak fölösleges mind azt tudniok, a mit a saint-cyr-i nevelőintézet kisasszonyai tanulnak; elégséges, ha írni, olvasni tudnak s jártasak a kathekizmusban. A nép leányait pedig egyáltalában semmire se kell tanítani.» Ma már szerencsére megváltoztak a viszonyok; beláttuk, hogy nevelésre, oktatásra mindenkinek szüksége van, tekintet nélkül a társadalmi osztályra s beláttuk azt is, hogy a leánygyermeket ép úgy kell iskoláztatnunk, mint a fiúkat.

A törvény ki is mondja 1882-ben az iskolakötelezettséget a leányokra nézve is s a nőnevelés ügye ez időtől fogva rohamosan fejlődik Franczia országban. Elemi iskolákat, lycée-ket, ipariskolákat, tanítónőképezdéket állítanak s végül megnyitják a nők előtt az egyetemet is.

Most az a kérdés áll előttünk, hogy ez a lázas törekvés czélra vezető volt-e s hogy az a nevelés, melyben a különböző társadalmi osztályok gyermekei ma részesülnek, előkészíti-e őket az életre s jónak, helyesnek bizonyul-e minden tekintetben? Hogy ezt megállapíthassuk, első sorban jeleznünk kell ama kötelességeket, melyeket az élet a nőre ró.

A nő igazi birodalma az otthon. A legfontosabb, legnemesebb kötelességek a nőt a családi tűzhelyhez kötik. Feladatának, hivatásának magasztossága gyermekeinek nevelésében kulminál. Övé a bizonynyal nagy felelősséggel járó kiváltság, hogy a fogékony, ébredező gyermeki lélekre soha el nem mosódó benyomásokat gyakoroljon, fia nevelésében inkább csak ellenőrző szerep jut neki, de

leányának nevelését ő vezeti, ő irányítja. Hogy ezt tehesse, bizonyos fokú tudással kell rendelkeznie.

A házas életre szintén nagy befolyással van az, ha a nő értelmileg képzett. A szó nemes értelmében vett élettársa, meghitt bizalmasa, vigasztalója férjének csak az a feleség lehet, *ki megérti* annak aspirációit, eszméit s érdekkel kiséri a megvalósításukra irányuló törekvéseket. Sajnos, hogy a nő élete ma már nem folyhat le kizárólag a család meghitt körében. A szükség, a modern élet követelményei csendes, boldog édenéből a nyilvánosság sorompói elé szólítják a nőt is.

A felsőbb körökben élő nőnek nem csak *kiváltsága*, hanem *kötelessége* is, hogy a társaságban éljen. Ő van hivatva arra, hogy a társadalmi összeköttetéseket fentartsa, mert neki ehhez több ideje, több türelme, ügyessége s mondjuk ki, több tapintata is van, mint a férfinak. De ennek is megvan a maga árnyoldala: a kevésbbé higgadtakat annyira elvakítja a szerepléssel járó ünnepeltetés és annyira elkábítja az élvezetek mámora, hogy ezeknek miatta egészen elhanyagolják otthonukat s gyermekeiket lelketlen cselédeknek szolgáltatják ki. Ebben pedig komoly veszedelem rejlik a társadalomra nézve.

Azon nők, a kik vagyoni helyzetüknél fogva nem kénytelenek a «keresők» sorába lépni, csupán a fentemlített családi és társadalmi kötelezettségeknek élhetnek. Az alsóbb társadalmi osztályokban azonban a férj keresménye ma már rendszerint nem levén elégséges a család fentartására, szükséges, hogy az asszony is latba vesse munka-erejét, tudását s hogy a leánygyermekek minél előbb kenyér után lássanak. Elvitázhatatlan tény tehát, hogy a nők legnagyobb részére a családi kötelességeken kívül más feladatok is várnak az életben, s ez a körülmény teremtette meg a nőkérdést. Leroy-Beaulieu «Le travail des femmes au XIX. siècle» című munkájában igen kimerítően és magas szempontból tárgyalja e társadalmi problémát.

Szerinte ez a kérdés szoros összefüggésben van az egész nemzet érdekeivel. A családalapítás, az új generáczió nevelése, a nemzet anyagi és fizikai állapota a nők munkakörének a szervezetétől függ,

mert a modern társadalom erkölcsi hanyatlásának egyik fő oka abban rejlik, hogy a nők nagy része nem tud önerejéből, saját munkája után megélni. Nézzük tehát, hogy *milyen kereseti források állanak a nők előtt nyitva.*

Jól jövedelmező pálya bizony édes kevés nyilt eddig meg a nő előtt. Ennek oka egy részt abban keresendő, hogy azok a munkanemek, melyek nagy fizikai erőt követelnek, nem valók a nőnek. A nőkérdés ellenesei épen a nő fizikai gyengeségét hozták fel legnyomósabb érv gyanánt, midőn a nők munkakörének nagyobbítása ellen szólaltak fel. Igazuk van, hogy az volna a legideálisabb állapot, ha a nő a háztartáson és gyermeknevelésen kívül nem volna kénytelen egyébbel is foglalkozni. Fájdalom, mi nem éljük az aranykor boldog napjait s a megélhetés nehéz küzdelméből férfi, nő egyaránt kiveszi a részét. «A létért küzdeni kell!» Ez a törvény uralkodik mindnyájunk felett s arra kényszerít bennünket, hogy fáradtság, aggodalom, fájdalom árán szerezzük meg mindennapi kenyerünket.

A nők tehát csak olyan foglalkozásoktól tiltassanak el, melyek rendkívüli erőkifejtést kivánnak, vagy életveszedelemmel járnak. De viszont ne viselhessenek olyan hivatalokat, tisztségeket sem, melyek az ilyen természetű foglalkozásokkal szoros kapcsolatban vannak. Igy p. o. a nő nem dönthet háború és béke felett, mert nem viseli a katonaélet terheit s nem száll szembe az ellenséggel; nem hozhat tengerészeti, gyarmatosítási törvényt, mert nincs kitéve a matrózélet ezer veszélyének, a forró égövi betegségek pusztító, halálthozó baktériumainak. Jogegyenlőség csak ott lehet, a hol a terhek egyenlően oszlanak meg.

Rochard szerint a fentebbi okokból a nőknek leginkább olyan foglalkozási nemek ajánlhatók, melyeknek gyakorlásához élénk fantázia, eleven, könnyű felfogás, gyors itélet szükséges. Ilyen volna p. o. az írói pálya. A nők olyan természetesen, könnyedén s annyi bájjal szövik a mesét, hogy sok férfi megirigyelhetné őket érte. A mélység sem hiányzik náluk teljesen, de ezen a téren vétenek mégis legtöbbet. Sand p. o. fantáziájával elragadta az egész közönséget, de szánalmas gyengeséget mutatott mindannyiszor,

ha valamely társadalmi vagy politikai kérdést akart fejtegetni. Ez onnan van, mert a gondolkozásban való szívósság, a szigorú logika, az elmélkedő ész hiányzik a nőnél. Az *abstract tudományokhoz* kevés tehetségük van.

Némely független életpálya gyakorlására szükséges képességekkel azonban teljes mértékben rendelkeznek a nők. Csak nem rég léptek e térre s az orvosi pályán próbáltak először szerencsét. A mozgalom Oroszországból indult ki. 1872-ben II. Sándor czár rendeletet adott ki, mely a nőket az egyetemre bocsájthatóknak nyilvánítja s megengedi, hogy az orvosi fakultás hallgatói lehessenek Szt.-Pétervárt. Az orosz-török háborúban az orvosnők redkívüli szolgálatokat tettek a kórházakban; a közvélemény el volt ragadtatva az új intézménynyel s mindezeknek ellenére 1882-ben mégis kitiltották a nőket a szt.-pétervári egyetemről. Ez időtől fogva az orosz és lengyel nők a külföldi egyetemeket özönlik el. Párisban is van vagy száz. Ők keltettek kedvet a franczia leányokban is az orvosi pálya iránt, de még mindig ők vannak többségben. Ennek oka egyrészt abban keresendő, hogy a külföldről hozott bizonyítványt igen könnyen minősítik egyenértékűnek az érettségi bizonyítványnyal, melyet a franczia leánytól okvetetlenül megkövetelnek.

A másik ok, a miért leányaink nem lépnek tömegesen az orvosi pályára, az, hogy a hosszú éveken át tartó iskoláztatás temérdek költségbe kerül. Itt egy tekintélyes nagy összegnek előlegezéséről van szó, mely kamatot a tanulás ideje alatt nem hoz, s melynek elhelyezése hozzá még bizonytalan is. Az a szülő, a ki vagyoni körülményeinél fogva ilyen nagyfokú anyagi áldozatot hozhat, az inkább arra törekszik, hogy leánygyermekeit főkötő alá juttassa.

Szóval az orvosi pálya *néhány nő* számára lehet csupán a megélhetés forrása; s nincs is semmi ok, a miért őket távol tartanók tőle, föltéve természetesen, hogy ne akarjanak nagy sebészeti műtéteket véghez vinni, mert ehhez nincs sem elegendő izomerejük, sem pedig eléggé aczélozott idegrendszerük. Különben is a mai korban, a midőn az orvosi tudomány majdnem minden ágára

van már specialista, könnyű lesz a nőknek a nekik megfelelő tért megtalálni és elhódítani.

Az egyetem többi fakultásán is vannak már nő hallgatók, de ezek száma igen csekély s jobbára mind idegenek. Azzal tehát, hogy az egyetemet megnyitottuk a nők előtt, még nem oldottuk meg a problémát! Látni való, hogy e téren kevés nő fog boldogulni. Szerényebb kereseti forrásokra kell tehát utalnunk.

Ezek között első helyen áll a tanítói pálya. Ez a foglalkozás felel meg leginkább a nő természetének. Szelidségénél, türelménél s a gyermekek iránt érzett őszinte szereteténél fogva a nő hivatott nevelő-tanító. A természetes hajlamán kívül a körülmények is arra utalják a nőt, hogy a tanítói pályára lépjen, mert ez neki bizonyos fokú függetlenséget és tisztességes jövedelmet biztosít.

A nagy felelősséggel járó állások nem valók a nőknek, de az administráczió minden ágában vannak kisebb hivatalok, melyeket a nők egész jól elláthatnak, s melyek viszont nekik biztos kereseti forrást nyujtanak. A postánál, távirdánál, vasutnál, telefonnál ma már nagy számmal alkalmazzák a nőket s fizetésük 800—1200—1800 frank között variál. Kisebb vonalakon állomásfőnöki tiszttel is megbizzák őket.

Örvendetes haladás, hogy a pénzintézetek is befogadták alkalmazottaik kötelékébe a nőket. A *Banque de france* egy maga 700 nőnek ád kenyeret. Fizetésük 3—5 frank naponta. Külön helyiségekben dolgoznak s munkaidejük egyenlő a férfi alkalmazottakéval. A *Crédit foncier*-nél a két nembeli hivatalnokok teljesen egyenlő elbánásban részesülnek. A felvételi vizsgálat itt ugyan szigorubb, mint a Banque-nál, de fizetésük is jelentékenyen több. Mint rendes alkalmazottaknak 800—1200 frank, mint felügyelőknek 1500—1800 frank fizetésük van.

Angliában sok nő mint levelező nyer alkalmazást. Amerikában meg kitünő gyorsíróknak ismerik őket. Azt tartják róluk, hogy kezük igen könnyű és gyors s hogy munkájukat sokkal gondosabban végzik, mint a férfiak. Épen ezen tulajdonságuknál fogva nagyon jó reporterek válnának belőlük. Példa reá Mme de Rouvier, a ki az «Independance Belge»-nek volt munkatársa s a legnagyobb

sietségben írt tudósításai oly kitünőek voltak, hogy azok minden tekintetben kielégítették a kritikus szerkesztőt.

Sajnos, hogy nem buzdulnak a példán s e szerény, de mégis eléggé jövedelmező téren nem használják ki jobban a nő munkaerejét.

A nőben sok kereskedői szellem van, sőt a kiskereskedéshez határozottan több az érzéke, mint a férfinak. Kitünő és megbizható pénztárosok, mert nem szórakozottak s ritkán tévednek. A könyvvezetést is ép oly jól végzik, mint a férfiak. Tehetségeiket valóban jobban fel lehetne használni a kereskedés terén.

Csak hogy még azt a kis munkakört is, mely kizárólag a nőket illetné meg, elözönlik a férfiak. Igy p. o. a divat-áruk előállítása, a szabó műtermek nagyrészt férfi kezekben vannak s a nők legfeljebb mint elárusítók nyernek alkalmazást.

Az ipar birodalma oly nagy, hogy egy maga több nőnek ad foglalkozást, mint az eddig elsorolt pályák összesen.

Angliában 1861-ben 747,261 nő, Belgiumban pedig 1846-ban 71,000 nő dolgozott a gyárakban. Francziaországban nem állították ugyan össze a statisztikai adatokat, de azt tudjuk, hogy csupán a pamut-, gyapjú- és selyem-gyárakban 400,000—450,000 nő van alkalmazva 1·50—4 frank fizetéssel naponta. A nagy női divatüzletekben, milyenek a Belle Jardinière, Louvre, stb., 1500—2000 nő nyer alkalmazást 2·50—3·50 frank napi fizetéssel.

Az ékszerészek csiszolásra rendesen nőket alkalmaznak; ezek 2·50—4 francot keresnek naponta.

A *virágkészítők, tollfodorítók* 3—6 frankot kapnak egy napra.

Csipkeverők, himzéssel foglalkozók 1·75—2 frankot, *dohánygyárakban* 2—3 frankot s mint mosó-, vasalónők szintén 2—3 frankot keresnek csak naponta. De ki győzné az iparnak valamenynyi ágát elsorolni; már az eddig elmondottakból is világosan kitünik, hogy az ipar igen tág tért nyujt a női munka értékesítésére.

A nők fizetése azonban, noha most már jelentékenyen emelték — az ipar minden ágában sokkal kisebb, mint a férfiaké.

Az okot a kereslet és kinálat általános törvényében kell keresnünk. A férfi munkaereje úgyszólván minden téren alkalmaz-

ható és felhasználható, míg a nő tevékenységi köre, a mint láttuk, meglehetős szűk és korlátolt.

Természetes, hogy a rendelkezésre álló pályákat elözönlik a nők s így a konkurrentia következtében könnyű a fizetést a munkaadónak a minimumra redukálni.

De meg nincs is meg a kellő szakképzettségük s így természetes, hogy reájuk csak azokat az alsófokú munkákat bizzák, melyeket kevés gyakorlat után is jól el lehet sajátítani s melyek nem kivánnak magasabb fokú gyakorlati képzést. Ha tehát segíteni akarunk az ipar terén foglalatoskodó nők helyzetén, gondoskodjunk arról, hogy a szükséges szakismereteket és kézügyességet megszerezhessék.

A konkluzió, melyet e hosszú szemléből levonhatunk az, hogy a leányok nagy részének saját munkája után kell megélnie s így nem annyira *általános műveltségre*, mint inkább a *gyakorlati ismeretekre* van szükségük.

Az erkölcsi nevelés tekintetében szükséges Rochard szerint annak a megvitatása, hogy leányainkra nézve mi üdvösebb: a házi nevelés, vagy a nyilvános iskoláztatás.

Rochard szerint itt választása csak a jómódú szülőknek lehet, mert szerény körülmények között élő emberek a nagy költséggel járó házi nevelésről nem is álmodhatnak. De vannak olyan gyermekek is, még pedig nagy számmal, a kikre nézve fizikai, erkölcsi és szellemi tekintetben egyaránt áldás az iskola.

Kétségtelen, hogy a leánygyermeknek legjobb helye az édes anya mellett van. Fénelon p. o. ezzel végzi levelét, melyben egy előkelő úrnőnek tanácsot ád arra nézve, hogy miképen nevelje leányát: «Szóval, nagysád leányának jobb helye van édes anyja mellett, mint a legjobban megválasztott kolostorban lehetne». Foussagrives így nyilatkozik e kétféle irányú nevelésről: «Szabály a házi nevelés legyen; a nevelőintézet csak mint ritka kivétel szerepeljen, melyet a kényszerűség igazol». S igazuk van, mert az édes anya gondosságát, éleslátását, gyöngédségét, türelmét nem pótolhatja a világ legjobb nevelőintézete sem.

A házi nevelés mindenek felett áll s elengedhetetlen köteles-

sége minden anyának, hogy gyermekét maga nevelje, ha e fontos feladatnak meg tud felelni. Foussagrives szerint csak az az anya nevelheti jól gyermekét, a ki gyöngéd, jó erkölcsü, értelmes és tanult. Tanítás dolgában még helyettesítheti magát. Tanárok, nevelőnők elláthatják az értelmi nevelést; de az erkölcsi nevelést csakis az édes anya adhatja meg. Igaz, hogy nagy és nehéz feladatot vállal magára az az anya, a ki leányát maga akarja nevelni, mert e kötelesség teljesítése egyértelmű a lemondással, az önfeláldozással.

Sajnos, azonban nem minden leányka részesülhet a házi nevelés áldásaiban. Az árvák, a félárvák (a kiknek atyjuk új házasságot kötött), az elvált házasfelek leánygyermekei csak nevelőintézetben kereshetnek új otthont. Továbbá, ha nincs egyetértés apa és anya közt, ha az anya szellemi képességei nem elegendők arra, hogy leánya nevelését vezesse, irányítsa, vagy ha a társadalmi, üzleti körülmények megkövetelik, hogy a nő idejének nagy részét a házon kívül töltse, ilyen esetben a szülők természetesen legjobban gondoskodnak leánygyermekeikről, ha őket nevelőintézetekben helyezik el.

Sajnos, a felsorolt körülmények mind sűrűbben jelentkeznek a társadalomban s szükségessé teszik, hogy a nevelőintézetek számát gyarapítsuk. Minthogy ezen intézményekre okvetetlenül szükség van, elengedhetetlen kötelesség, hogy működésüket komoly figyelemmel kisérjük s hygieniai, erkölcsi és didaktikai szempontból tanulmányozzuk.

Miután így a legfontosabb vezéreszméket kijelöli, áttér Rochard a testi nevelés fontos tételére. Kimutatja, hogy a mostani nőnevelési rendszer, főként az internatusok rendszere, milyen káros hatással van a leányok testi fejlődésére s merőben ellenkezik a kitűzött czéllal: az erős, egészséges leánynemzedék nevelésének czéljával; azok a vézna, elsatnyult teremtések, a kik iskoláinkból kikerülnek, nem fognak az életben reájok váró nehéz kötelességeknek megfelelni. Az elzárt, ülő életmód, az egyhuzamban való hosszas tanulás, a folytonos szellemi foglalkozás tönkre teszi a gyermek testi és szellemi erőit. Szakítsunk hát a régi rend-

szerrel. Gondoskodjunk arról, hogy növendékeink minél többet mozoghassanak a szabad levegőn; hadd frissüljön fel kedélyük játékközben; engedjünk nekik időt, hogy a tanultakat igazán fel is dolgozhassák.

Épen ezért reformálni kivánja Rochard a szellemi nevelést is. Az enciklopedikus tanítási rendszert elitéli, mert felszines tudást ad a gyermekeknek. Csak a legszükségesebbre szorítkozzunk mindig s gondoskodjunk arról, hogy az iskolában szerzett ismeretek alapján a növendékek tovább képezhessék magukat. Ezt a czélt elérhetjük akkor is, sőt talán még biztosabban, ha a tananyagot az oktatás minden fokán lehetőleg redukáljuk, ha növendékeinkkel minél gyakrabban teszünk földrajzi és természetrajzi tanulmányokat a szabadban, vagy elvezetjük őket a természetrajzi szertárakba, muzeumokba, hogy közvetlen tapasztalat, szemlélet útján sajátítsák el ismereteik egy részét. A tanulásnak ez a módja sokkal könnyebb, kellemesebb és biztosabb, mint a könyvből szerzett ismeret. Csakis ilyen módon lehetne a testi és szellemi nevelés közt összhangot teremteni. (Mit szólna Rochard akkor, ha ott is, mint itt, két-három idegen nyelvet tanulna a fiatal leány?)

Külön fejezetben szól az iparoktatásról. Sürgeti annak minden irányban való fejlesztését és speczializálását. Súlyt fektet arra, hogy az ipariskolák minél tökéletesebb *munkásnőket* neveljenek. Ha egyszer a nő ép oly gyorsan és jól fogja az egyes iparczikkeket előállítani, mint a férfi, bizonyos, hogy fizetés dolgában is egyenlő fokon fog vele állani.

Rochardnak igaza van. Egészséges, munkabiró és munkaszerető nőket kell nevelni s a nőkérdés önmagától fog megoldást nyerni.

Budapest. *Radnay Bella.*

A FÖLDRAJZ ÉS TERMÉSZETRAJZ TANTERVE A FELSŐBB LEÁNYISKOLÁBAN.

Vannak tételek, a melyeket a pedagógiai világ nagyon sokszor idéz és emleget; de különös, minél gyakrabban hangoztatják az ilyen alapigazságoknak elismert tételeket, annál ritkábban találkozunk azok megvalósításával.

Ilyen péld. ez a tétel: «Legyen a tanítás alapos, mélyreható és maradandó».

Hiszen egy-egy tárgynak már a beosztása olyan természetű (tanterveinket véve zsinórmértékül), hogy e tételt nehezen, vagy épen nem lehet megtartani. Első helyen a felsőbb leányiskola földrajzi és természetrajzi terve lebeg szemem előtt.

A földrajz méltán gondolkozóba ejthet mindenkit, a ki tanításával foglalkozik, különösen a felsőbb leányiskola I. és II. osztályában.

A kiszabott tanítási anyag rendkívül nagy, a gyermek pedig e két osztályban még fejletlen e nehéz és bő anyag kellő befogadására. Az I. osztálynak a tanterv szerint már csillagászati előismereteket kell elsajátítania. Magában ez a rész elegendő volna arra, hogy a tanévnek legalább felét igénybe vegye, a nélkül, hogy megterheljük a tanulót, s ha következetesen arra törekednénk, hogy az, a mit tanul, alapos és maradandó ismeret legyen.

Pedig azt a sok mindent csak bevezetésnek kell okvetlenül tekintenünk, mert hisz ott van még: Magyarország, Ausztria és Európa többi országainak ismertetése. Bármilyen lelkiismeretesen tanítjuk és oszszuk be ezt a részét a földrajznak, még sem taníthatjuk a nélkül, hogy vagy a *tanítványok túlterhelését*, vagy a tanítás felületességét ne eredményezze ez a nagy halmaza az eltanítandó anyagnak. Ezenkívül psychológiai és pedagógiai

szempontból is tekintve a tervet, alig nyugodhatunk meg abban, hogy csillagászati előismeretekkel kezdjük meg a földrajz tanítását. A legtöbb 10 éves gyermek még igen fejletlen ahhoz, hogy kellőleg fölfogja és *meg is tartsa*, a mit ott tanul. Egyenközü kör, délkör, öt főegyenközü kör stb. nem 10 éves gyermek fölfogásához mért ismeret. Momentán megért belőle valamit, el is mondja, de ez az ismeret nem ragadhatja meg eszét, emlékezetét, fantáziáját úgy, hogy az öntudatos és maradandó ismeretté váljék. Nehány hét vagy hó mulva már nem tudja, hogy hallott-e ezekről valaha?

A mi ép elkerülhetetlenül szükséges a csillagászati és természettani földrajzból, azt alkalomszerüleg kellene nyujtani, a mikor sor kerül reá. Ilyen föltétel alatt már a szükségérzete is fölkelti az érdeklődést a tanulóban; figyelmét ébren tartja, s így könnyebben tisztába jő a szóban forgó képzettel, fogalommal. A félsziget, sziget, földszoros, tengerszoros, hegyláncz stb. fogalmával tehát csak akkor ismerkednék meg, a mikor az első félsziget, sziget, földszoros neve előfordul a tanítás folyamán. A mi pedig így elő nem fordul, annak a magyarázatát mellőzheti az ember mindaddig, a míg a IV. osztályban a speciális csillagászati földrajzra kerül a sor. Ekkor már érettebb a tanuló; itt az ideje, hogy az egyenközü körökről, délkörökről, térítőkről stb. tanuljon. De félős, hogy előbb tanítva ezekről, csak megterheljük e nehéz fogalmakkal a 10 éves gyermek agyát.

«A túlterhelés elleni küzdelem e század elején kezdődött és eredményében ma még mindig meddő, mert a konkluziók indokolására nem keresik a statisztikai tényeket. Az iskolának számolnia kell a rohamosan fejlődő kulturával, an ak óriási konzekvencziáival, de számolnia kell egyúttal az agy fejlődésének fázisaival és törvényeivel, az agy fogalombefogadási képességével és a fejlődő agy munkaképességével. Fájdalom, az iskola a gyermek agyára nem igen van tekintettel, túltömi azt illuzórius értékü tudománynyal, s az által megterheli, illetőleg *túlterheli az agyat olyan anyaggal, melyet az rendszerbe foglalni és helyesen feldolgozni nem képes stb.*» (Babarczi Schwarzer Ottó: «A gyermekkor psychosisainak okai»). S valóban, ha párhuzamot vonunk az agy fej-

lődési törvényei, s a közt, a mit a felsőbb leányiskola tanterve egy év alatt követel egy 10 éves gyermektől: meg kell döbbennünk. Itt nincs más mód: vagy a gyermeket terheljük meg tanulnivalóval, s részben olyan anyaggal, a melyet esze még kellőleg föl nem dolgozhat, vagy a tantervvel lépünk alkuba; s a gyermek érdekében okvetetlenül az utóbbi volna a helyesebb eljárás.

Az I. osztály számára teljesen elegendő volna heti három órán, Magyarország és Ausztria földrajza. Így, lassan haladva — különösen jó tájképek és egy scioptikon segítségével — minden közepes tehetségü tanuló alapos ismereteket szerezne hazája s a szomszéd ország földrajzáról s remélhetnők, hogy nemcsak kötelességből, de szeretetből is tanulná.

A II. osztály tanulna Európa többi országairól és Ázsiáról heti két órán.

A III. osztály pedig Afrika, a két Amerika és Ausztrália földrajzát tanulná szintén heti két órán. Igaz, hogy itt egy órával többet tűzne ki a tanterv, de a tanítás alaposabban történnék és a gyermek kevésbbé volna megterhelve, mint ha a jelenlegi tanterv szerint heti egy órán ismételné az öt világrész földrajzát. Heti egy óra erre a nagy munkára nem is elég; a nagyobb részt házi feladatképen kell a gyermeknek megtanulnia, annál inkább, mivel az I. és II. osztályban nyugodt menetü, alapos tanításban alig részesülhetett a tárgyhalmaz miatt.

Sőt még abban az esetben is, ha a III. osztályban lehetetlenség volna a heti két óra, czélszerűbb volna úgy beosztani, hogy a II. osztály *Európán* (Magyarország és Ausztria kivételével, mert ez a mondottak szerint az I. osztály feladata volna) és *Ázsián* kívül *Afrikát* is átvenné és a III. osztálynak heti egy órára a *két Amerika* és *Ausztrália* földirata maradna.

Az V. osztály pedig a politikai földrajz helyett, (mely annyi száraz adatot foglal magában, s a melynek épen ezért kevés mivelő hatása lehet): tanulna *összehasonlító természettani földrajzot.* (A föld ábrázata, szárazföldek és tengerek egyenlőtlensége, a kontinensek eloszlása; alföldek, fenföldek, hegyláncok, földrajzi homologiák és ellentétek; a hó- és jégárak, források, folyók,

tavak; a földalatti erők, a föld ingásai, az oczeánok, az áramlások, árapály; a légkör, légáramlások; felhő és eső, éghajlatok; a föld élő világa.)

Ez a legérdekesebb része a földrajznak. A tanuló is érzi, hogy itt törvényszerüségek tárulnak föl előtte, érzi, hogy e törvényszerüségekből az anyaföld szól hozzá. E tekintetben több évi tapasztalatra is hivatkozhatom. A mig a kolozsvári felsőbb leányiskola még négy osztályból állott, a III. osztály (mely megfelelt a jelenlegi V. osztálynak) tárgya összehasonlító természettani földrajz volt, s mondhatom, hogy minden értelmes tanuló valódi érdeklődéssel, valódi odaadással tanulta ezt.

A IV. és VI. osztály földrajzi anyaga maradhatna a jelenlegi módon.

Meggyőződésem szerint valamikép kellene segíteni a földrajz beosztásán! E sorok főczélja különben rámutatni arra, hogy szükséges a tanterven való változtatás. Az idő halad. A kor követelése, a *tanuló ifjúság egyéni jóllétének érdeke,* a tapasztalatok előtérbe lépnek, s a mi kezdetben jónak, talán tökéletesnek látszott — lehet, hogy keletkezése idejében aránylag az is volt — annak hiányait később a mondott érdekek, követelések, mind élesebben és élesebben tüntetik föl.

A második tárgy, a melylyel még foglalkozni szeretnék ilyen szempontból a *természetrajz*, más szóval *állat-* és *növénytan.* Tanulja tantervünk értelmében az I. és II. osztály heti két órán. *Tehát két tantárgyat heti két órán* kell elvégezni 10—11 éves gyermekekkel! Mert bármiként is tekintsük a dolgot, az *állattan* és *növénytan* két különböző tantárgy; s bárha a tanterv egy kalap alatt beszél ezekről, s a *kettőre heti két órát* szán, mégis különkülön kell foglalkoznunk e két tárgygyal s nem együtt és egyszerre. Honnan vegyük a fizikai időt arra, hogy alaposan tanítsuk, hogy megszerettessük a tárgyat, hogy ne szorítkozzunk csupán a száraz leírásokra, de életet, színt adjunk tanításunknak! Heti *két óra* alatt *két* tantárgyat úgy tanítani, a mint azt a tárgy természete és a gyermek psychológiai felfogása és fejlődése *megköveteli:* lehetetlen!

Különben is a tanterv szerint az I. oszt. csak tavaszkor tanulhat növénytant. S miből áll a tavasz a mi hegyes vidékeinken? (különösen az iskolai évet tekintve?) Hiszen április vége, május s junius eleje nálunk a tavaszi idő, de ez egyszersmind az évvégi ismétlések, s junius közepe a vizsgálatok ideje is. Mennyi időnk marad a növénytan tanítására? (Egyébaránt tantervünk e része kétfélekép magyarázható, miután így szól: «Az *őszi* és *téli* hónapokban: Egyes osztályokat képviselő gerinczes állatok stb. A *tavaszi* és *nyári* hónapokban: Egyes élő növények» stb. . . . . Igaz, hogy a közönséges életben szeptember havát már az őszi hónapok közé sorolják; tehát magyarázható e terv így: szeptember elejétől márczius vagy április hóig: *állattan;* innen kezdve: *növénytan.*

Ámde a csillagászati ősz csak szeptember végén (22) kezdődik, idáig tart a csillagászati nyár; tehát magyarázható e terv így is: *szeptemberben növénytan,* október elejétől kezdve állattan. Azonban kéziratban levő részletes tantervünk épen ez utóbbi fölfogás ellen tiltakozik.

S a ki valaha növénytant tanított, s azt úgy tanította, a mint kell, tudja, hogy sehol sincs több megfigyelésre szüksége a tanulónak, mint itt. Új képzetek és fogalmak egész sorát kell lassanként észrevétetni, megfigyeltetni a gyermekkel, a mit a nagyobb rész ugyan szivesen tesz, ha kellő időt fordíthatunk e megfigyelésekre, s a kellő utasítást megadtuk. Az összes lelki tehetségek működnek ilyenkor a szemlélő tehetség vezérszerepe mellett; de az a rövid pár óra, melyet e tárgyra szentelhetünk, csupán *izelítőt* ad e szép tárgyból, a mivel azonban semmiféle tárgy és semmiféle intézet meg nem elégedhetik, mert ez annyi, mint *felületesség.*

S ehez járul még a gyermekeknél gyakran előforduló gyönge megfigyelő képesség. A ki figyelemmel kiséri a gyermekek psychológiai életét, többeknél tapasztalhatta, miszerint csak hosszú gyakorlat után képesek arra, hogy észrevegyék, lássák a növényeken — vagy bármely természeti tárgyon — előforduló sajátságokat. Nem tudják a szemeiket használni — s a mint ezt már egy előbbi czikkemben megjegyeztem — az ilyen gyermekek *néznek,*

de nem látnak. Néha maguk megvallják, hogy bármit megtanulnak, könyvből vagy magyarázat után, de arra nem képesek, hogy egy növényről, a melyet kezökbe adunk, egy növény szerveiről, jellemző tulajdonairól beszéljenek. Ők azon majd semmi olyat sem látnak, a mit szavakban kifejezhetnének. És csakugyan az ilyen gyermek, ha különben szorgalmas, azokat a tantárgyakat, a melyeknél a szemlélés alárendelt szerepet játszik, kitünően megtanulja. Ennél tehát nem az akarat hiányzik, hanem a lelki tehetségek legfőbbike: az észrevevő, a megfigyelő, a szemlélő tehetség maradt fejletlenül. Ámde ahoz idő és pedig sok idő kell, hogy az ilyet lassanként látni megtanítsuk, s megszoktassuk arra, hogy a természet szépségeit, érdekes sajátságait észrevegye, méltányolja, megszeresse. Már pedig ez egyik fő-főczélja a természetrajz tanításának, e nélkül majd semmit sem ér. S mit végezhetünk mi már most a felsőbb leányiskolában heti két órán e két tantárgygyal? Hogy tehetünk eleget a psychológia, pedagógia, az iskolai egészségtan és saját jobb érzésünk követeléseinek? Különösen, ha 50 gyermeket kell egyszerre (ennyien voltak a kolozsvári felsőbb leányiskola I. *A)* osztályában az 1894/95-ik tanévben) a természetrajz tanításánál a szemlélés nehéz ösvényén vezetni.

A psychológia törvényei pedig eléggé bizonyítják: 1. A mit a gyermek érzékeivel föl nem fog, azt meg sem értheti; a felfogásra azonban idő kell, a kérlelhetetlen psychológiai idő.

2. A mit a lélek több ízben és világosan felfogott, annak képét világosan és tartósan meg is őrzi. Az ismert latin közmondás szerint pedig csak annyit tudunk, a mennyit emlékezetünkben megtartunk.

3. A szerzett képzet vagy fogalom csak akkor tökéletes, ha a szóban forgó tárgy minden érzéki tulajdonságát magában foglalja, máskülönben hiányos. A hiányos fogalmak hibás gondolkozást eredményeznek.

A természetrajz megfelelő tanítására azonban nem rendelkezünk kellő psychológiai idővel.

Hogy e bajon némileg segítsünk, legalább az I. osztályban *heti három órára* volna szükség. Itt kezdjük meg a munkát, az

alapot itt rakjuk le, s tartsuk szem előtt, a mit már ismételve hangsulyoztam, hogy itt *nem egy*, hanem igazság szerint *két tárgyról* van szó. Így időnk lenne arra, hogy a növénytant az I. osztályban is már szeptember hóban megkezdjük.

A mi — későn tavaszodó — vidékünkön, május haván kívül, a szeptember a legalkalmasabb a növénytan tanítására. Az időjárás a legállandóbb, a tárgyalandó növényeket a legkönnyebben ekkor lehet megszerezni.

A mostani beosztás mellett bizony édes-kevés növénytani ismeretet szerez a felsőbb leányiskolát végzett tanuló, s ez a kevés sem nyujthat megelégedést azoknak, a kik tanítják (ha nem ámítják magokat, s képesek a dolgot a maga valóságában látni).

Igaz, hogy bárkit gondolkozóba ejthet az a körülmény: túlterhelésről panaszkodunk, s mégis 24 óra helyett 25 órát rónánk hetenkint az I. osztályra, noha ez sem volna olyan baj, mint a jelenlegi állapot, mely ép a heti órák csekély száma miatt a természetrajzot illetőleg is reflektál az otthoni készülésre, a könyvből való tanulásra, ha mindjárt kellő magyarázat mellett is, illetve magyarázat után; s így mit nyertünk a csekély óraszámmal? Hogy azonban ezzel az egy órával se szaporítsuk a heti órák számát, körültekinthetünk az I. osztály tantervében. Ott van például az ének heti két órával. Nézetem szerint ebből elegendő volna heti egy óra mind a hat osztályban.

A kinek tehetsége van és énekművésznő óhajt lenni, annak amúgy is más, arra való intézetben kell kiképeztetést nyernie.

A kinek azonban tehetsége s hangja nincs, az hiában tanul akárhány órán keresztül. A mi pedig a művészi érzék fejlesztését illeti, ennek szolgálatában más tárgyak is állanak a felsőbb leányiskolában.

Aztán különben is az énektanulás alól többek fölmentését kérik az orvosok; indokolva a kérelmet azzal, hogy a szóban forgó gyermek tüdeje gyönge, vagy fejlődő pajzsmirigydaganata van, avagy rossz a zenei hallása.

Volna azonban egy másik ajánlatom is, az t. i., hogy az I. osztály maradjon meg a heti két órával a természetrajzot ille-

tőleg, s tanuljon csupán állattant; annál inkább, mert itt az embert közelebbről érdeklő állatokról: emlősök-, madarak-, hüllők-, kétéltűekről tanul a gyermek, *s ez az anyag magában betölt egy tanévet heti két órával,* ha a felületességet, s a tanuló túlterhelését ki akarjuk kerülni. *A II. osztály* kezdené meg a növénytant, tanulna a tanterv szerint őszkor és tavaszkor, heti két órán. A III. osztály folytatná heti egy órán, kapcsolatban a növények rövid élettanával. Itt ismét az a kérdés merül föl, honnan vegyük ezt a heti egy órát? Nézetemet azonban, úgy hiszem, kifejtettem már a fönnebb elmondottakban. Ha az énekórák közül elesik egy, az akár az I., akár a III. osztályban a természetrajz számára fönntartható. Különben csak akkor lehet majd a kérdéshez alaposan és illetékesen hozzászólani, ha a felsőbb leányiskolai tanterv általános reviziója csakugyan szőnyegre kerül.

De bármiként forgatjuk is tantervünket, egy dolog kétségtelen, az, hogy *a földrajz* és *természetrajz beosztása* ez idő szerint megnyugvásunkra nem szolgálhat. E beosztás mellett a túlterhelés veszélyének teszszük ki a tanulót, kinek felsőbb leányiskolai tanuló ugyan a címe, de mégis 10—11 éves gyermek ő még az I. és II. osztályban, a kinek agya nem tud kellően megbirkózni azzal az anyaghalmazzal, melyet különösen e két tárgyból a tanterv reá ró; különösen ily csekély óraszám mellett, vagy csupán nevet, számot. vázlatot, rövidke leírást tanul a lényeg, a lélek helyett.

De ezek mellett még két dologra volna szükség, hogy e két tárgy tanításával czélt érjünk. Egyik, hogy a tanterv behatóbban foglalkozzék az egyes tárgyakkal, s világosabban irja körül, hogy mit akar, mit kiván tulajdonképen a megfelelő osztályoktól? Mert ez: «Földrajz, heti két órán. Ázsia, Afrika, Amerika és Ausztrália földrajza oly módon, mint *Európa* az I. osztályban»: bizony, vagy igen sokat, vagy igen keveset mond, de semmi esetre sem annyit, a mennyit kellene ahoz, hogy a tanítás aztán minden tekintetben megfelelő, a különböző felsőbb leányiskolákban egyöntetű és összhangzó legyen, s kellő tájékozást nyujtson.

A második és ennél is sokkal fontosabb szükség különösen

a földrajz tanítása érdekében: jó tankönyvek és pedig speciálisan felsőbb leányiskolák számára irott könyvek keletkezése.

Olyan tankönyvünk, mely megfelel minden követelésnek az egészségtan tekintetében (különösen a látó-szervet illetőleg s ép úgy, mint tudományos, pedagógiai és psychológiai tekintetben, jelenleg vajmi kevés van. Igen, mert jó tankönyvet írni a legnehezebb munkák közé tartozik. Talán pályázat útján lehetne itt is segíteni a dolgon. Ide nemcsak tudományos műveltség kell, de éles pedagógiai tapintat, psychológiai körültekintés és a tanítás terén a megfelelő iskolában és szakban szerzett hosszas tapasztalat.

S a felsőbb leányiskolában mindaddig nem tekinthetünk megelégedéssel a tanítás eredményére, a míg a felhozott körülmények lényeges javítása meg nem történt.

Mert, hogy a gyermek lelke természetes úton fejlődjék, s az a számtalan képzet és fogalom, a melyet agyának be kell fogadnia, ne váljék lelkében egy rendezetlen chaozzá, ne legyen átka, hanem áldása a szellem fejlődésének: e czélból mindenekelőtt az egy-egy tanév alatt tanulandó anyagot kell egyszerűsíteni, s az eszközöket, a módszert tökéletesíteni.

Kolozsvár. *Binder Laura.*

A BESZÉD ÉS HIBÁI.*

A Lánczhíd ünnepélyes megnyitásánál csodálkozva bámulták az oszlopokon nyugvó tökéletesen sikerült oroszlán-szobrokat. Lelkesedve magasztalták a lángeszű szobrászt, ki megérdemlett jutalomként fogadta a záporként hulló dicséret özönét. El se hangzott még a lelkesedés zaja, mikor egy egyszerű inas önkénytelen felkiáltását ezer torok gúnyosan visszhangozta: «Nini, az oroszlánoknak nincs nyelvük!»

Ez egyszerű történetecske jutott eszembe a multkori felolvasáson, hol meggyőződhetünk ama angol orvos tanácsának helyességéről, kinek czikkét a t. felolvasónő oly érdekesen méltatta. Feltéve tehát, hogy iskoláinkban megszünnék a túlzsufoltság, a növendékek felszabadulnának a túlterheltetés rabigája alól, pirospozsgás, egészséges, víg apróság élő bizonyságként tanúskodnék az iskola helyesen felfogott egészségügyéről.

Feltéve, hogy a szülők, a tanügy-barátok hangos dicsőítéssel magasztalnák eme ingatlan alapon nyugvó oroszlán-sikert, mégis akadhatna valaki, ki az egyszeri inas önkénytelen felkiáltásával: «Hát a nyelve?» kétségbe vonná az elért eredmény értékét!

A nyelv, mint beszélő szerveink kiváló tagja, fontos szerepet játszik társadalmi életünkben is. Majd dicsér, magasztal, dicsőít, majd a csüggedőt megvigasztalja, felemeli, sőt tettre serkenti. Önérzetet ébreszt és élet-vidámmá tesz. Ám, ha máskép fordul a sora, akkor ez iczi-piczi szervecske hánynak megrontására tör, mikor aláz, szapul, gyaláz, majd szúr, vág, sújt, sőt öl is — erkölcsileg — és nem egyszer saját magának lesz vesztére.

Sajátságos, a nyelv tán akkor végzi mesterműveit, mikor azt állítják róla, hogy rossz. A nyelvtan szerint, a kinek nyelve van: az

* A budapesti tanítónői szakosztály áprilisi ülésén tartott előadás.

nyelves, a közéletben azt tisztelik meg e jelzővel, ki annyit pörgeti, forgatja nyelvecskéjét, hogy kétség támad bennünk, vajjon csak egy nyelve van-e?

A mint látjuk, az örökké élő Teremtő az ember alkotásánál nem felejtette ki a nyelvet és mégis nem egyszer találunk oly egyénekre, kik birtokában e fontos szervnek nyelvtelenebbek a nyelv nélkülinél, ilyenek a siketnémák. Ezeknél szerencsésebbek a dadogók és hebegők, bár ők is a természet mostohái. Míg a siketnémaság a hallás hiányának következménye, addig a dadogás és hebegés a rossz nevelés eredménye.

A beszéd gondolatainkat fejezi ki, általa értjük meg egymást. A szó, mely a gondolatot közli és mely nemcsak új gondolatot, de tettet is hoz létre, csakis az ember tulajdona. Épen abban is különbözik az ember az állattól, hogy nemcsak képzeteket szerez, következtet és itél, hanem ezt másokkal is közli, szóval és írásban, sőt az itéletet maga elé állíthatja, mint a tárgyat és e fölött bírálatot gyakorolhat.

Az ember szándékosan és öntudatosan beszéli a megtanult nyelvet, mely annál fejlettebb lesz, minél nagyobb körben forgolódunk, minél több emberrel közlekedünk.

A nyelv, melyet beszélünk nem volt mindenkor ily gazdag kifejezésekben. Az emberiség gyermekkorában a beszéd jelekből és az indulatokat kifejező hangokból állt, lassanként fejlődve az értelmiség oly fokát érték el az emberek, hogy az írást is megtanulták. Minden nemzetnek más-más nyelve van, melynek kiejtésére egyik több, a másik kevesebb hangot használ. Egyik nyelvben hiányozhatik olyan hang, mely nélkül egy másik nyelv érthetetlenné válnék.

A franciák nem mondják ki a «*h*»-t. A németek hadi lábon állnak a mi «*ty, gy*» stb. hangjainkkal. A khinaiak nyelvében keresve sem találnak «*r*»-et. De ez nem zárja ki, hogy gyakorlással egyik nemzet el ne tanúlja a másiknak a nyelvét, még pedig helyes kiejtéssel. Beszélő szerveink különben is minden hang létrehozására képesek, csak szoktatni kell rá. A kik a siket-némák oktatásával foglalkoznak, feltüntetik, hogy nemcsak foltozni, kijavitani

tudják a már meglevő beszédet, hanem tiszta új munkát végeznek, ha növendékeiket megtanítják beszélni, ebből is láthatjuk tehát, hogy mindenki elsajátíthatja a helyes beszédet, ha esetleg ebben szervi hibája nem gátolja. A beszéd mozgások eredménye, mely mozgások a gondolatot majd hanggal, majd jellel, avagy írásban fejezik ki.

A ki beszélni akar, annak először is gondolatra van szüksége, azután egy, a beszédre késztető, erőre, mely ráveszi, hogy a gondolatot kifejezze. A gondolat kifejezésére használjuk azokat a szavakat, melyeket megtanultunk, emlékezetünkben megtartottunk, melyek tehát rendelkezésünkre állnak.

A beszédre késztet a gondolat és a kedély, erre következik az egyes hang létre-hozása, majd a szótagolás és a szavak csoportosulása. A helyes beszéd kifejezi a gondolatot, mint anyagot és ennek logikai és metafizikai alakját is feltünteti.

A gondolat létre-jötte lelki mozzanat, ennek hanggal való kifejezése szervi működés. Ha a gondolat, illetőleg az ezt szülő agy beteg, avagy a beszélő szerv hibás, akkor a kiejtett szón ezt rögtön észrevehetjük. Beteges zavarok a beszéd tartalmát, esetleg az alakját változtatják meg.

A beszéd az értelem tükre, mert feltünteti az értelemnek úgy egészséges, mint beteges állapotát, még pedig a kifejezett gondolatok tartalmán.

A beszéd külső alakját a hangok képezik, melyek, mint a szavak, szótagok összetartozó tagjai külön-külön is kiejthetők és nem ritkán megbetegedésnek vannak alávetve. Ha tehát a hangok szenvednek változást, akkor ezt a beszéd külső alakján veszszük észre és mint alaki zavart a beszéd hibájának nevezzük. A gondolat lehet hibás, de az ezt kifejező szó alakja, kiejtése helyes. Ám megtörténik az is, hogy a legjobb, a legszebb gondolat sem élvezhető, ha a kiejtés rendellenes.

A szabatos és helyes beszéd legfőbb kelléke az erős akarat és kiváló emlékező-tehetség. Emlékező-tehetségünk tárgyait képzeteink alkotják, mely képzetek a benyomásoknak lelkünkben visszahagyott nyomai.

Minél többször újítjuk e benyomásokat, annál világosabb és tartósabb lesz a visszamaradt nyom, illetőleg a képzet és az ebből létrejövő fogalom.

A helyes fogalmak alkotják az okos gondolatokat, melyek az értelmes, velős beszédnek alapját képezik. A beszédnek előkészülete alig függ akaratunktól, nagy szerepet játszik itt a hangulat és az összpontosult figyelem.

Szórakozottság megakasztja a gondolkozást. Míg az öröm beszédessé, addig a szomorúság némává tesz. Víg társaságban megered a szó az ember ajakán, mert megoldja nyelvét a rózsás kedv, de a derüre következő ború ugyancsak megakasztja a szót, sőt az ember torkára forrasztja. Míg egy pohár bor beszédessé tesz, addig a sok alkohol hatásaként megakad a beszéd.

A melancholikusnak teher minden szó. Bármely betegség is gátlólag hat a beszédre. Nagy ijedtség meg nem ritkán okozott teljes némaságot. Beteges állapot az is, ha úgy lebbeg nyelvünkön a szó, de ki nem tudjuk mondani. Néha az idegen nyelvű elnevezés megmarad az emlékezetben, ám az igazi kifejezés nem. Vannak, kik a kiejtendő szónak csak a kezdő betűjét tudják. Ily esetek értelmi zavaroknál fordúlnak elő, melyek a lélek szerzett, vagy származott betegségei. Értelmi gyengék a hülyék, kik képtelenek felfogni a beszédet; az őrültek, kik összefüggés nélkül használják szókincsüket; az afásiában szenvedők, kik elfelejtik a szavakat, vagy másikkal cserélik fel, mint a parafásiában levők.

Ismertem négy felsőbb osztályt végzett fiút, ki veszélyes betegsége utómaradványa folytán néma lett. A fiú bár mindent hallott és úgy tetszett, értette is a hozzá intézett kérdéseket, de felelni egyre sem tudott, hanem a legbutább kifejezéssel bámult a kérdezőre. E szerencsétlen a hűlyék intézetébe került.

Szegény megboldogúlt nagyanyám, ki a száz évét teljes egészségben érte meg, az ezután következő néhány évet betegeskedéssel töltötte és bár öntudatnál volt, a szavakat kezdte felcserélni. Mivel Budapesten tanultam, úgy említett «messze», ha keveselte az ételén a czukrot, akkor nem győzött eléggé panaszkodni, hogy «keskeny».

A legtöbb beszéd-hiba eredete a gyermekkorban keresendő. A kis gyermek élete első éveiben önkénytelenül, majdnem ösztönszerűleg utánozza mások szavait és megtanúlja a nyelvet, a nélkül, hogy erről önmagának beszámolni tudna. Valami öntudatlan benső inger készteti a beszédre, mely beszéd alapját érzelmei és képzetei alkotják. Tanítás által a gyermek utánzási vágyát helyes mederbe vezetjük és így gyarapítjuk ismeretüket.

Tapasztalhatjuk, hogy majd nem kivétel nélkül minden gyermek fogékonysággal bír a zenei hangok iránt. A kis Pisti egyetlen szót sem bírt még kimondani, mikor már saját külön kiválasztott darabjai voltak, ezeket dudolta szünet-szüntelen. Ha apja zongorához ült, mellett termett és megrendelte a darabját. A papa pedig vagy próbára akarta tenni, vagy igazán nem értette meg a kívánságot, így Pistinek nem tetsző darabot játszott. A kis dalos kiabálással tiltakozott; ha nem ért czélt vele, a szőnyegre dobta magát, honnan öröm újjongva ugrott fel, ha apja véletlenül a kívánt dalba kezdett, mely esetleg valami klaszikus darab részlete volt. Az alig másfél éves Margitka roppant hamar tanúlja meg a nótákat és ha az általa ismert dalok egyikének ütemeit előtapsolják, akkor Margitka eltalálja, hogy melyiket gondolták és rágyújt a nótára. E zenei fogékonyságnak tulajdonítható, hogy a gyermekek előbb tanulják meg a magánhangzókat, mint a mássalhangzókat.

A gögicsélésnél a magánhangzókon kívül leginkább az ajakhangok, majd a nyelv és torokhangok mutatkoznak. A gögicsélést rászoktatás, utánzás folytán a rendes beszéd váltja fel.

Észrevehetjük, hogy nem minden gyermek érez egyforma hajlamot a hangok utánzására, így aztán egyik előbb, a másik később tanulja meg a beszédet.

Míg a kis Friczi egész szóbősége majdnem két éves koráig e szó «*kunkunk*» volt, addig az apró Pali betéve tudta képes könyve összes verseit. Megnevezte a kártyákat és elmondta az állatkert összes állatainak a neveit. Két éves korában, igaz, utánzási vágya, illetőleg képessége oly nagy volt, hogy anyuskáját kis feleségnek szólította.

A kis gyermek sok olyan szót mond ki, melynek értelmét nem fogja fel és sok olyat nem ejt ki, melyet megért ugyan, de fáradságos a kimondása. A kimondott szót lassanként összeköti magával a tárgygyal és így lesz a szó a tárgynak neve, a gondolat kifejezője. Szoktassuk a gyermeket a helyes szemléletre és helyes beszédre. A tárgyakat mindenkor a saját nevén említsük, nehogy a nagyobbodó gyermeknek nehezére essék a kedveskedő szólás módokról leszoknia, ha hazánk nyelvét akarja elsajátítani. Nem helyes, ha a gyermekkel selypítve beszélünk, mert hová-tovább úgy megszokja, hogy nagy korában alig tudja elhagyni.

Hat éves korában kerül a gyermek az iskolába; ezen korban veszti el metsző fogait, mely hiány következtében nem tudja kimondani az «*sz*»-et. Míg ki nem nő a foga, addig az «*sz*» hibás kiejtésével nem törődünk, de ha a rendes fogazat mellett is selypít a növendék, akkor e hiba javításához foghatunk.

A felső és alsó metsző fogát gyengén egymásra teszi. A nyelve hegyét az érintkezési helyhez szorítja, azután nagyot lélegzik és a csukott fogak között engedi kisziválogni a levegőt. A száj előtt tartott keskeny papir-szalagocskát a kitóduló levegő egészen hátra hajlítja, mi közben tisztán halljuk az «*sz*»-et. Magánhangzóval összekötve naponként kell gyakorolni, még pedig először az «*sz*»-szel kezdődő szavakon, azután oly szavakat keresünk, melyeknek közepén, vagy végén van az «*sz*». A ki nagyon összeszorítja a fogát, az nemcsak a magánhangzókat nem ejti ki tisztán, hanem az «*s*» helyett «*sz*»-et mond.

Itt legelső dolgunk, hogy a fogakat eltávolítsuk egymástól. Ha a növendék magától meg nem tudná ezt cselekedni, akkor egy csontocskát vagy irónt teszünk a fogai közé. Azután a nyugodt fekvésben levő nyelve hegyét lefelé bekonyítjuk és sóhajtással löketjük ki a szájon a levegőt, mi alatt «*s*»-et hallunk. A száj elé tartott papir-szalag nem hajlik hátra, csak megrezzen.

A fogak rendellenes elhelyezkedése is gátlólag hat a beszédre. A felnőttek betett fogakkal megszüntethetik az esetleges kiejtési zavart. A fog rendellensége zavarja az «*n, t, f,*» az angol «*th*» képzését.

Az «*s*»-en kivül a legnehezebb hang az «*r*» és épen azért a gyermekek legkésőbb tanulják meg. Háromféle «*r*»-t ismerünk, ú. m. ajak, nyelv és torok «*r*»-t. Németországban gyakori a torok «*r*». Ha valamelyik növendék nem mondja e hangot, akkor következőkép tanítjuk rá. A nyelve hegyét mozgásba hozatjuk és így vétetünk vele lélekzetet. A kitóduló levegő a száj elé tartott papirszalagocskát visszahajtja. Szájba vett vízzel gargarizálva is létre jön e hang.

Némelyek «*l*» helyett «*r*»-et, mások «*r*» helyett «*l*»-et mondanak. Alkibiádesről állítják, hogy szinte kedvteléssel cserélte fel e hangokat, így «*korax*» helyett «*kolax*»-ot mondott, noha az előbbi «*hollót*», az utóbbi «*hizelgőt*» jelent. Vannak, kik Mawiskát szólítják, ha Mariskával lenne dolguk.

Felnőtteknél is tapasztaljuk elég gyakran, hogy «*k*» helyett «*t*»-ét, «*g*» helyett «*d*»-ét mondanak. A nyelvet közepe táján hátra felé szorítjuk és a torok közelében «*t*»-ét vagy «*d*»-ét mondatunk. Az előbbi «*ká*»-nak, az utóbbi «*gé*»-nek fog hangzani.

A kinek nincs «*s*» hangja, az «*cs*»-ét nem fog mondani, mert ez a «*t*» és «*s*» összetétele. Így a «*cz*» kiejtésénél lesz nehézsége annak, ki nem tanulta meg az «*sz*»-et.

Elég gyakran hallhatjuk, hogy némelyek «*p*» helyett «*b*» vagy megfordítva; «*e*» helyett «*i*»-t, «*u*» helyett «*o*»-t, «*ö*» helyett «*ü*» stb. használnak.

A mint láthattuk, ha ismerjük a nyelvhibákat és az ezeket létrehozó okokat, akkor némi jó akarattal és türelemmel segíthetünk e bajokon, de elengedethetlen kellék, hogy maga a tanító szépen és hibátlanul beszéljen. A legkellemetlenebb nyelvhiba a hebegés és dadogás. A hebegés lehet szerzett vagy származott baj, lehet a rossz nevelés kifolyása, de néha szervi hiányosság következménye.

A hebegést előidézheti a beszédideg rendellenessége, a nyelv, vagy a szájpadlás hibás alakulása. Némely hebegő egyén egy hangot sem képez helyesen, néha az illető csak egyes hangot nem ejt ki, vagy felcseréli az egyes hangokat.

A dadogás is lehet szerzett vagy származott baj. Az ijedtség,

a kimerültség, az idegenek előtti feszélyezettség, a meglepetés, a váratlan öröm még a nem dadogót is azzá teszi. Némely családban el van terjedve e helytelen szokás, úgy szólván öröklött baj, másoknál rossz példa, a hanyag nevelés következménye.

A dadogó és hebegő közt az a különbség, hogy míg az előbbi az egyes hang kiejtésénél soha sem akad nehézségre, addig a hebegő épen az egyes hangokat felejti el. A hebegő, ha vigyáz, jól beszél; a dadogó épen akkor, annál rosszabbúl. Míg a leggyakoribb dadogást ijedtség idézi elő, addig a hebegőre ez semmi hatással sincs.

A dadogónál a hangok, a szótagok ismétlődnek és ezzel a kiejtés meg van nehezítve. A dadogás beállhat a szó elején, de a szó közepén is, mikor a mássalhangzó többször ismétlődik, mert elfogy a lélekzet és a szó közben kell levegő után kapkodni. A beszélő nagyon természetesen izgatott lesz, melynek következtében legtöbbször sikertelen a fáradsága. A hebegőnél egyszerűen kiesnek a hangok és a szótagok, vagy össze-visszavetődnek.

A rossz táplálkozás elősegíti, a jó táplálkozás megszünteti a bajt. Szeszes ital mérsékelten élvezve gyöngíti a dadogást, míg a szeszes ital mód nélküli fogyasztása még az egészségest is dadogóvá teszi.

Ha a hebegés rossz szokás, nem pedig szervi baj kifolyása, akkor az egyedüli, legbiztosabb gyógyszere, hogy előbb járjon az ész és csak azután a száj.

A legtöbb dadogó félénkké, melancholikussá lesz, mások daczosakká válnak, vannak, kik könnyelműséggel akarják feledni bajukat. A dadogás nem egyformán nyilvánul mindegyik mássalhangzónál. Míg a «*k*» hangot nyitott szájjal, addig az «*m*, *b*, *p*, *v*, *d* és *t*» hangokat összeszorított ajakkal ismétli az egyén. Könnyebb kiejtési hangok a dadogóra nézve az *f*, *j*, *ch*, *l*, *r*, *sz*, *s*». Legkevesebb nehézséget okoz az «*r*» és «*h*» kiejtése. Míg az «*n*» legkevesebb, addig az «*m*» legtöbb bajt szerez a dadogónak.

Sajátságos, hogy a nők között nemcsak siket-néma van kevesebb, hanem aránylag a dadogók száma is kisebb, mint a férfiaké. A khinaiaknál nem fordúl elő a dadogás, mert szavaik egytagúak és dallamosak.

Ismeretes, hogy a rendszeres légzés gyógyhatással van a dadogóra, tehát kezelésüknél elmaradhatatlan a légtornázás. Mivel az egytagú szavaknál nem fordúl elő a dadogás, így a szavak szótagolva ejtendők ki, még pedig minden szótag után szünetet kell tartani, hogy az egyén kellő levegőt gyűjtsön.

Az egyes hang fejlesztésénél fősúlyt a magánhangzók gyakorlására kell fordítani. Oly hangosan és oly soká mondatjuk a magánhangzókat, a meddig bírják és nem fáradnak bele. Demosthenesről állítják, ki erős akarattal leszokott nyelvhibájáról, hogy túl kiabálta a tenger zúgását. A magánhangzókat ajánlatos különböző magasságban változó erősséggel énekeltetni. Majd gyakorlásképen hangsúlylyal, vagy a nélkül ejtendő ki. Ezután lehet csak e hangokat a mássalhangzókkal összekötve begyakoroltatni. Előbb egytagú szavakat próbáltatunk kimondani, majd a többtagú szavak szótagolása következik. A mondatot úgy ejtetjük ki, mintha több tagú szó lenne. Csak ezután jöhet a tagolt olvasás.

A versen kezdődik meg az olvastatás, majd folytatódik a prózán, persze szigorúan ragaszkodva a szavak elválasztásának törvényéhez. Utoljára vehető a szabad előadás ritmikus begyakorlása. A pontnál, vesszőnél vagy bármely írásjelnél levegő-gyűjtés szempontjából szünetet kell tartani.

Ily gyakorlás mellett oly ügyességre tesz szert a beszédhibában szenvedő, hogy hetek múlva idegenekkel társaloghat és elvégezheti bevásárlásait.

A gyakorlatok befejezése után még hónapokig folytathatja az illető egyén az ütemszerű beszédet a visszaesés kikerülése czéljából, nehogy az eddigi eljárást ismételni keljen.

Az izgatottság visszaesést idéz elő, tehát a gyógyult dadogó helyesen cselekszik, ha felizgatott kedély állapotában egy szót sem beszél. A dadogót mindenek előtt önérzetessé, bátorrá, testben és lélekben egészségessé kell tenni. A testet edzi a táplálkozás, a hideg vízzel való mosakodás és tornázás. A lelket műveli a zene, az ének, a játék, a jótékonyság gyakorlása és a tanulás.

A ki pedig úgy testileg, mint lelkileg erős, az szilárd akarattal képes a legnehezebb beszéd-hibákról is leszokni.

Már pedig tapasztalhattuk, hogy az értelmes, szép beszéd az ember egyik ékessége és sok egyénnek egyedüli ajánló-levele. Tehát tanításunk nem megvetendő tényezőjeként tekinthetjük növendékeink beszélő képességét és az sem lehet előttünk közönyös, hogy a tanítvány mit és hogyan beszél. Már Sokrates, hogy növendéke belértékét annak beszédéből megítélhesse, e szavakkal fordúlt hozzá: «Szólj, hogy láthassalak!»

Talán túl sokáig vettem igénybe becses türelmüket, de reménylem, megbocsájtanak, ha mentségemül felemlítem, hogy iskolaügyünknek óhajtottam csekélyke szolgálatot tenni azzal, hogy a beszédre vonatkozó szakkönyvek és a saját tapasztalataim alapján a fentemlítetteket elősoroltam.

Budapest.

Lustig Emma.

ISKOLAI ÉRTESÍTŐK.

I. Felsőbb leányiskolák.

1. Értesítő a budapesti m. kir. állami felsőbb leányiskola és a vele kapcsolatos női felső továbbképző tanfolyam 1894—95. iskolaévről. Közli Szuppan Vilmos igazgató.

Az iskola, a Kossuth Lajos-utcza szabályozása folytán, az eddigi helyiségét elhagyta s a IV. kerületből a VI. kerületbe költözött át, hol a Váczi-körut és Új-utcza sarkán levő háromemeletes házat bérelték ki részére. Az épület igen czélszerűen van megvalasztva, részben azért, mert eredetileg is iskolának készült; de azért is, mert Budapest bármely pontjáról lóvasút, vagy villamos vasúttal könnyen megközelíthető.

Az iskolai évet csak október 3-án kezdték meg, isteni tisztelettel; a beiratások szeptember utolsó napjaiban voltak. Ezen egyhónapi késedelem az épületnek átalakítása és berendezése miatt volt elkerülhetetlen. Az értesítőből látszik hogy az áthelyezés az iskola népességének nemhogy ártott volna, de sőt még hasznára volt, mert a növendékek száma 8-al emelkedett. — Nagy gondot fordítottak a vallásos nevelésre; ez évben is minden héten egy órán iskolai ájtatosság tartatott, minden felekezetű tanulók részére külön-külön.

A növendékek egészségi állapota kedvezőnek mondható. Komolyabb természetű betegedés csak kevés fordult elő, a mi volt, az is mind szerencsés kimenetelű volt. Az iskolát több ízben meglátogatta *dr. Schermann A.* tiszti főorvos helyettes és *dr. Varga László* VI. ker. tiszti orvos. — A testi nevelésre is nagy gondot fordítottak, s ezért nemcsak a rendes órákban tornásztak, de még külön órákban is. A tanítás az 1890. évben megállapított és miniszterileg jóváhagyott «Állandó tanítási menet» szerint folyt. Az egyhavi kényszerszünetet is pótolták, a menynyiben a szünnapokat megkevesbítették. A franczia nyelvet a felsőbb osztályokban három csoportban tanították, a növendékek előrehaladottsága szerint, s ez okból az eredmény igen kedvező volt.

A növendékek több kiránduláson vettek részt, így voltak: a muzeumban, állatkertben, az óbudai hajógyár műhelyében, aquincumban stb.

Hogy a növendékek művészi érzékét is fejleszszék, egész éven át hat szavaló- és zene-estélyt rendeztek, melyeken nagyszámú díszes hallgatóság vett részt. Egy ily estélyen a vallás- és közoktatásügyi miniszter is megjelent. A hatodik osztály növendékei ellátogattak több alkalommal a VI. ker. áll. polg. isk. tanítónőképző gyakorlóiskolájába a tanítás megfigyelése végett. — A tanári testület 14 értekezletet tartott, melye-

ken igen sok fontos kérdést tárgyaltak. A tanári testületben több változás történt, így: Berecz Edét a temesvári áll. képezdéhez helyezték át, helyébe Csemez József jött, a nagybányai áll. főgimnáziumtól. A IV—V. osztályokban az ének tanításával pedig Krausz Gusztáv, a Ludovika-Akadémia énektanárát bizták meg. A hitoktatók körében is nagy változás tötrént, lemondott: Kirner Károly róm. kath. hitoktató ki belvárosi plébánosnak választatott meg, helyébe dr. Károly György Hugó jászó-premontrei tanítórendi tag, intézeti rendes tanár, bizatott meg év végeig a vallás tanításával; Dúzs Sándor ev. ref. hittanár is lemondott, helyébe Hamar István püspöki titkár alkalmaztatott; végül dr. Goldberg Ráfael a budai hitközség rabbija is lemondott, helyébe Halász Nátán izr. leányiskolai igazgató alkalmaztatott. A tanár testület több tagja előléptettetett, így: Bosányi Ivánné Edwards Ellen, Odor Emilia és Décsei Janka a IX. fizetési osztályba helyeztettek; özv. Bokelberg Ernőnét X. fizetés fokba rendes tanítónőnek nevezték ki, úgyszintén Schlatterné Juhász Krisztinát, özv. Sólyom Sándornét, Odor Henrietta és Zelles Etelkát is, ez utóbbi kettőt véglegesítették is. Az iskolához gondnokul pedig Weigl Adél alkalmaztatott.

Az iskolai évet junius 17-én fejezték be, évzáró ünnepélylyel. Év végével vizsgálatokat miniszteri engedélylyel nem tartottak, csakis vizsgálat jellegével biró ismétléseket. *A tanári testület* a hitoktatókon kívül 22 tagból állott, közöttük tanítónők: *Özv. Bokelberg Ernőné Zimmermann Ilka, dr. Bosányi Ivánné Edwards Ellen, Buzogány Ágnes, Décsei Janka, Egan Lujza, Odor Emilia, Odor Henrietta, Schlatter Alfrédné, Juhász Krisztina, Özv. Sólyom Sándorné Rosenberg Izabella, Vargyas Endréné Petz Vilma* és *Zelles Etelka. A növendékek létszáma:* 37+48+31+29+34+40+39+22+26=307. A 3., 5., 6. oszt. párhuzamosak. *Vallás szerint:* róm. kath. 97; ág. ev. 14; ev. ref. 17; izr. 179. *Nemzetiség szerint:* magyar 304, német 3. — A továbbképző tanfolyam az idén is fennállott; de részvétlenség miatt a második évfolyama nem nyilhatott meg. Az első évfolyamnak 12 hallgatója volt.

2. Budapest székesfővárosi I. kerületi nyilvános községi felsőbb leányiskola harmadik értesitője az 1894—95. tanévről. Szerkesztette Póra Ferencz igazgató.

Az iskola csak a jelen iskolai évben lett tisztán felsőbb leányiskola, a polgári leányiskola pedig teljesen leköltözött a Krisztina-városba. Az igazgatói jelentés örömmel említi fel, hogy a magas miniszterium kiváló szaktekintélyt, Berecz Antalt nevezte ki biztosul. Az iskolai élet egész éven át zavartalanul folyt. A vizsgálatok junius első felében voltak, a miniszteri biztos jelenlétében. *A tanári testület* a hitoktatókon kivül 12 tagból állott, közöttük: *dr. Anderkó Aurélné Krónich Melanie, Györy Ilona, Novák Sándorné Tavaszy Margit, Patterson Sarolta, Staudinger Zsófia* és *Ujházy Irma* tanítónők. *A növendékek létszáma:* 38+34+32+31+26+22=183. *Vallás szerint:* róm. kath. 138; gör. kel. 2; ev. ref. 13; ág. ev. 16; unit. 1; izr. 13. *Lakhely szerint:* helybeli 177; vidéki 6.

3. A debreczeni ev. ref. felsőbb leányiskola és az ezzel kapcsolatos elemi leányiskola értesítője az 1894—95. iskolai évről. XXI. évfolyam. Szerkesztette Dóczy Gedeon igazgató-tanár.

Az iskolai év ünnepélyes megnyitása szeptember 11-én volt. A nö-

vendékek létszáma szépen gyarapodik, a felsőbb leányiskolába 26-tal többen iratkoztak be mint az előző évben. A tantestületben több változás történt: Komjáthy Sándorné Egri Erzsébet az intézettől megvált, helyét Zalai Paula foglalta el; Veszprémy Irma egy évi szabadságot kapott, kit a főiskolai rajztanár és H. Kiss Mária helyettesített, ez utóbbi heti 16 órát tanított minden díjazás nélkül. Több ünnepélyt és egy tánczczal egybekötött társasestélyt is rendeztek, mely szép anyagi sikerrel is járt. Konfirmaczión az intézetnek ismét több növendéke vett részt.

Az intézetet meglátogatta Kossuth Ferencz is, mely alkalommal igen szép beszéddel felelt a tanári-kar üdvözletére. Az intézet résztvett a debreczeni tanszerkiállításon is, hol az «Irásbeli dolgozatokért és a női kézimunka fokozatáért» arany oklevéllel, «Szakszerű női kézimunka fokozatáért« másodosztályú állami éremmel tüntettetett ki. A vizsgálatok junius 21-én kezdődtek. *A tanári testület* 17 tagból állott a hitoktatókkal együtt, közöttük tanítónők: *Kalocsa Róza, Karácson Ottilia, Kóos Ottilia, H. Kiss Mária, Kovács Luiza, Zalai Paula* és *Veszprémy Irén. A növendékek létszáma* a felsőbb leányiskolába; 55+55+53+26 +8+9=206. *Vallás szerint:* róm. kath. 23; ág. ev. 15; ev. ref. 146; izr. 22. Az intézetben internátus is van, hol az ellátás díja 200 frt.

4. Az egri angolkisasszonyok érseki róm. kath. előkészítő- és felsőbb leányiskolájának értesítője az 1894—95. tanévről.

Az intézetben a következő iskolák vannak: négyosztályu elemi tanítónőképző intézet, évről-évre felmenő egy osztálylyal. Uj felvétel minden ötödik évben történik. Belső iskolák (internátus). Előkészítő 4 elemi- és nyilvánossági joggal felruházott II. fokú felsőbb leányiskola 4 osztálylyal. Külső iskolák: 4 osztályú polg. leányisk. bejárók részére; 4 osztályú elemi leányiskola szintén bejárók részére. Az értesítő adatai csak a belső iskolára vonatkoznak, a külső iskoláknak csak a tantestülete és növendékek névsora vétetett fel ez értesítőbe. Az évet szept. 6-án ünnepélyes «Veni Sancte»-val kezdték meg. Évközben több ünnepséget tartottak, így az intézet fejedelemasszonyának születése napján is, gazdag műsorral. Az intézetet Gerevich Emil miniszteri biztos is meglátogatta. Az évi vizsgálatokat junius 25-én kezdték és 28-án fényes ünnepélylyel zárták be. *A tantestület* a felsőbb leányiskolában a hitoktatón kívül 13 tagból állott, valamennyien nők, kivéve az énektanárt: *Toldy Izabella*, int. főnöknő, *Br. d'Huart Auguszta, Tarkovics Mária, Seyff Jozefa, Alexy Borbála, Lengyel Julia, Beleznay Etelka, Farkas Szidonia, Farkas Mária, Kolban Kornélia, Horváth Gizella* és *Könyves Teréz. A növendékek létszáma* a felsőbb leányiskolában: 7+20+12+10=49. *Vallás szerint:* rom. kath. 46; gör. n. e. 2; ág. ev. 1. — Valamennyi magyar volt.

Értekezés: «Az édes anya iskolája».

5. A fiumei m. kir. állami elemi és felsőbb leányiskola és a fiumei állami kisdedóvó értesítője az 1894—95. tanévről. Közli Gross Leopoldin igazgató.

Az értesítő elején közölve van az iskolának története 1876—1895. Az intézetnek alakuláskor 1876-ban 20 növendéke volt, ma már 537 van. Igen szépen, könnyen áttekinthető jól szerkesztett statisztikai táblákkal van feltüntetve az intézet fejlődése. — Az intézet tanári testületének

1882 óta, mióta felsőbb leányiskola lett, 35 tagja volt. A tanévet szeptember hó 4-én kezdték meg és minden megakadás nélkül tartott junius 10-ig, mikor a vizsgálatok kezdődtek. Az iskolában beiratási és tandíj nem volt. A tanártestületben több változás történt: Berthotyné Trinksz Fanny szolgálatra a felsőbb leányiskolába osztatott be, helyét az elemi iskolába Baborszky Ottilia foglalta el; kineveztetett Simonetti Klementin.

Az iskola egészségügye nem volt a legkedvezőbb, előfordult ragályos betegedés miatt a IV., V., VI. felsőbb osztályok helyiségeit be is zárták, de ezért a tanítás nem szünetelt, mert azért a növendékek elhelyezéséről gondoskodtak. A kedélyképzés végett több iskolai ünnepet rendeztek. E mellett egy nagyobb szabású nyilvános hangversenyt is tartottak, a szerencsétlenül járt munkások felsegélyezésére; mely 202 frt tiszta jövedelmet hozott. A növendékek egyházi énekeket is tanultak és több alkalommal a templomban énekeltek is. A tanítás sikeresebbé tétele végett a növendékek több tanulmányi kiránduláson vettek részt. Egész éven át 14 tanári értekezletet tartottak, melyeken igen fontos kérdéseket tárgyaltak. *A tanári testület* a 4 óraadón kivül 10 tagból állott, 8 nővel u. m.: *Gross Leopoldin* igazgató, *Babare Adél, Berthotyné Trinksz Fanny, Carvin Piroska, Glücklich Vilma, Simonetti Klementin, Szegfi Emilia* és *Szegfi Ilona. A növendékek létszáma* a felsőbb leányiskolában: 66+39+33+30+10+7=185. *Vallás szerint:* róm. kath. 145; gör. kath. 1; gör. kel. 3; ág. ev. 2; ev. ref. 1; unit. 2; izr. 31. *Anyanyelv és származás szerint:* magy. 46; olasz 102; német 24; horváth 12; *Lakhely szerint:* fiumei 88; vidéki 75; külföldi 22.

6. A kolozsvári állami felsőbb leányiskola értesítője az 1894—1895. iskolai évről. Kiadja az igazgatóság.

Az értesítőben közölve van, az iskolának 15 évi története. Látjuk belőle, hogy az iskola 1880 okt. 3-án nyilt meg 56 növendékkel. Igazgatónak De Gerando Antoninát hívták meg, ki ma is ifju hévvel és nemes ügybuzgalommal vezeti az iskolát. 1892—93. tanévben ment át az eddig községi iskola az állam tulajdonába. Az intézet ez évben már oly népes volt, hogy két házban kellett elhelyezni.

Az 1894—95. tanév rendes módon vette kezdetét, de csakhamar négy osztályát be kellett zárni ragályos betegedés miatt. A tanártestület azonban nemes buzgalommal, az anyaépületben helyezte el a 4 osztályt és így tíz osztályt tanítottak felváltva a délelőtti és délutáni órákban hat rossz teremben. Ez bizonyítja az uj iskola építésének szükségét. *A tanári testület* 15 tagból állott a hitoktatókon kivül, 10 nővel: *De Gerando Antonina* igazgatónő, *Binder Laura, Butyka Vilma, Békésy Lila, Keul Sarolta, Biela Mária, Jurászy Berta, Lindner Auguszta, Puskás Erica, Fang Erzsébet* és *Kucs Gizella. A növendékek létszáma:* 49+32+38+37+31+37+33+36+26+17=336. az első négy osztály párhuzamos. *Anyanyelv szerint:* magy. 317; német 9; román 10. *Vallás szerint:* róm. kath. 150; ág. ev. 28; ev. ref. 98; gör. kel. 3; gör. kat. 8; unit. 13; izr. 36. — A tanártestület 12 rendes, 4 rendkivüli és 3 módszertani gyűlést tartott. Jövő tanévben az intézettel kapcsolatban női kereskedelmi tanfolyam is nyílik meg. A vizsgálatok junius 15-én kezdődtek és 21-én volt a zárünnepély.

7. A kassai m. kir. állami felsőbb leányiskola és vele összekap-

csolt női kereskedelmi tanfolyam értesítője, az 1894—95. iskolai évről. Közli Kolacskovszky Elza igazgató.

Az évet. szept. 5-én tartott ünnepélyes megnyitás után 6-án kezdték meg; de sok bajjal folytathatták csak, a tanártestületben előfordult áthelyezések és megbetegedések miatt. Igy az igazgatói állásra Lakos Károlyné nyugdijazása következtében Kolacskovszky Elzát nevezték ki. Osztályszaporítás miatt kineveztettek: Zellán Rózsa és Kubacska Emma. Pozsonyba áthelyezett Szobissek József helyére, Grittner Gyula pozsonyi gymnasiumi tanár ment. Kováts Stefánia pedig a XI. fiz. oszt. II. fokába lépett. Bartal Sarolta márczius 1-ig szabadságot kapott, helyettesítette Bock Gizella. Októberben Gantz Zsófia is három havi szabadságot kapott, utóbb pedig Pozsonyba helyeztetett át, helyére Botkáné Platthy Kamilla a trencséni felsőbb leányiskolától helyeztetett át. Októbertől—márczius 31. Grittner is szabadságon volt, ezt Kraust Béla polg. isk. tanár helyettesítette. Később április végén Meissner Regina is megbetegedett; ennyi baj mellett csoda, hogy tudtak eredményesen tanítani! Az igazgatói jelentés megemlíti, hogy a szülők — a nevelés és oktatás nagy kárára — leányaikat felnőttek mulatságaira és bálokba is vitték. — A földrajz- és természetrajzban tanúltaknak szemléltetése végett a növendékek több kirándulást tettek. A tanári kar 16 értekezletet tartott, mely közül három módszeres volt. — A hazafias érzés ápolása végett több ünnepélyt tartottak. A vizsgálatok jun. 24-én kezdődtek és 30-án volt a bizonyítványok kiosztása. *A tanári testület* a hitoktatókkal együtt 23 tagból állott, közöttük a következő nők: *Kolacskovszky Elza* igazgató, *Bartal Sarolta, Bock Gizella, Bock Julia, Botkáné Platthy Kamilla, Ganz Zsófia, Gyurász Gyuláné, Kováts Stefánia, Kubecska Emma, Meissner Regina, Svarcz Irén* és *Zellán Rózsa. A tanulók létszáma:* 37+36+34+33+30+32+27+19+14 =262, a három első osztály párhuzamos volt. *Vallás szerint:* róm. kath. 121; ág. ev. 16; ev. ref. 15; izr. 110. *Nemzetiség szerint:* magyar 260; német 2. A női kereskedelmi tanfolyamot hatan végezték.

Értekezés: «Tükörképek a nőnevelés köréből».

8. A lőcsei magy. kir. állami elsőrendű felsőbb leányiskola tizennegyedik értesítője az 1894—95. tanévről. Közli Kerner Péter igazgató.

Az értesítő az intézet történetével kezdődik és a következő fejezeteket tartalmazza: bevezetés; az iskola alapítása; a 14 év alatt működő tanárok életrajzi adatai, a növendékek statisztikája 1881-től 1895-ig; az intézetben, a fennállás óta használatban levő tankönyvek; az intézet könyvtára és taneszközei; tanítás, nevelés; anyagi ügyek; internátus; az intézet feletti felügyelet; a közönség érdeklődése az iskola iránt. Ezekből látható, hogy az intézet története elégé bőven és gondosan van összeállítva. *A tanári testület* 15 tagból állott a hitoktatókkal együtt, közöttük a következő 7 nő: *Özv. Eördögh Vilmosné, Holzinger Anna, Kalmár Jolán, Kernerné Holló Julia, Klimkóné Kormund Vilma, Moldován Anna, Sáfáry Irma* internátus igazgatónő és *Volkó Ludmilla. A tanulók létszáma:* 18+22+17+18+16+6=97. *Vallás szerint:* róm. kath. 25; gör. kath. 3; ág. ev. 36; ev. ref. 10; izr. 23. *Nemzetiség szerint:* magyarnak vallotta magát 88; németnek 9. *A beiratások* az 1894—1895. iskola évben szept. 1—3 napján volt, a tanév szept. 4-iki ünnepé-

lyes megnyitás után szeptember 5-én megkezdődött s tartott junius 12. A vallásosság fejlesztése végett a tanítás mindig imával kezdődött és imával végződött. A növendékek több kiránduláson vettek részt és hogy a szegényebbek is elmehessenek oly kirándulásokra, melyek költséggel járnak, azért egy «tanulmányi kirándulási alap»-ot létesítettek és ennek a javára matinéet is rendeztek, mely 205 frt 17 kr. tiszta hasznot hozott. Az iskola egészségi állapota kedvező volt.

9. A pozsonyi (internatussal összekapcsolt) m. kir. állami felsőbb leányiskola és a női kereskedelmi tanfolyam értesítője az 1894—95. tanévről. Közli Ghyczy József igazgató.

Az intézet története a következő fejezetek alatt van tárgyalva: bevezetés; az intézet megnyitása és fejlődése; tantestület, egészségügy, jótékonyság, látogatás, ünnepségek, épület, internátus. Közölve van a tantestület 1883—84-től 1894—95. tanévig, az illetők végzett tanulmányainak feltüntetésével együtt. *A tanári testület* a hitoktatókkal együtt 17 tagból állott, a következő nőkkel: *Bischopp Erzsébet, Bobok Karola, Deszáth Anna, Försterné Kastner Mariska, Gervai Zsófia, Jeszenszky Etelka, Schmidt Paula* és *Wollmann Elma* az internatus igazgatója. *A tanulók létszáma:* 32+43+42+38+38+21=214. *Vallás szerint:* róm. kath. 128; ág. ev. 29; ev. ref. 3; izr. 54. *Anyanyelv szerint:* magyar 124; német 88; tót 1; olasz 1. Az évi vizsgálatokat junius 15-én kezdték és 20-án volt a záróünnepély. Az intézettel kapcsolatos internátusnak 40 növendéke volt. Az ellátási díj 300 frt, zongoraoktatással együtt 350 frt. A női kereskedelmi tanfolyamnak 12 növendéke volt. E tanfolyamot a 2 frt beiratási díj és a havi 7 frt tandíjból tartották fel.

10. A soproni m. kir. állami felsőbb leányiskola értesítője az 1894—95. iskolai évről. XXIV. évfolyam. Közli Mancsák Pál igazgató.

Az értesítőben közölve van szintén ez intézetnek a története, «a soproni m. kir. állami felsőbb leányiskola multja és jelene» czím alatt, az értesítő tehát 2 részből áll. Az «I. A mult»; ez ismét 2 részre van osztva: *A)* 1871—1881-ig és *B)* 1881—1895-ig. Az első rész az államosításig tart, ebben következő fejezetek vannak: a soproni községi felsőbb leányiskola alapítása, szervezete; a tanterve; a használt tankönyvek jegyzéke; tanári testület; növendékek; anyagiak és krónika. A második rész az államosítástól a jelenig tart, az előbbihez hasonló fejezetekkel, csak egy «internatus» czímű fejezettel van megtoldva. A «II. A jelen» az 1894—95. iskolai év történetét adja. A beiratás szept. 1—4. napján volt, a rendes tanítás szept. 6-án kezdődött. A növendékek létszáma 9-el kevesebb a tavalyinál, e csökkenés az első osztályra esik, mivel az igazgatói jelentés értelmében az 1893—94. isk. év elején 48-at vettek fel az első osztályba s látván a tulzsufoltságot akkor kimondták, hogy a felvételt a jövő évben korlátozni fogják, a mi meg is történt, s innen van a létszámcsökkenés. A tanártestületet veszteség érte, *Reich Paula* halálával, s helyét Schuh Kamilla foglalta el, ki a beszterczebányai felsőbb leányiskolától helyeztetett át. *Wagner J., Hanzély J.* és *Bock Sz.* pedig előléptettetett. Kiváló gondot fordítottak a vallásos érzés ápolására és fejlesztésére, a tanítást imával kezdték és végezték, elvezették a növendékeket fontosabb egyházi ünnepeken templomaikba is. A VI. osztály

növendékeit elvezették az ág. ev. elemi iskolába a tanítás megfigyelése végett. Több tanulmányi kirándulást tettek. A tanári testület 18 értekezletet tartott. Az egészségi állapotok elég kedvezőek voltak. Kedélyképzés czéljából iskolai ünnepélyeket is tartottak. Nagyon szép ügyszeretetére vall a tanári karnak ez a tette, hogy a végzett növendékek részére ingyenes «olvasó órá»-kat tartottak. A vizsgálatokat jun. 12-én kezdték és 18-án fejezték be ünnepélyesen. *A tanári testület* 12 tagból állott a hitoktatókon kivül, a következő nőkkel: *Bock Szerafin, Bründlné Prohaska Ottilia, Hanzély Irma, Schuh Kamilla, Tschürtz Oktávia* ez utóbbi az internátus vezetője és *Wagner Jozefin. A növendékek létszáma:* 26+42+28+21+19+11=147. *Vallás szerint:* róm. kath. 49; ág. ev. 53; ev. ref.6; izr. 39. *Anyanyelv szerint:* magyar 102; német 45. Az értesítő elején meleghangú megemlékezés van, a korán elhunyt Reich Pauláról.

11. A szegedi községi felsőbb leányiskola értesítője az 1894—1895. tanévről. Közli Czimer Károly igazgató.

A beiratások szept. 1—5. napján voltak, beirtak 428 tanulót, 82-vel többet mint az előző évben. A tanári testületben betegedés miatt több változás történt, így Erőssyné-Szűcs Julia helyettesítője Kasztner-Virág Rózsa lett. Osztálynyitás miatt Kutassy Erzsi alkalmaztatott. A hitbuzgóság ápolása miatt, a róm. kath. növendékek a tanári kar egy tagjának kiséretében mentek templomba. *Az egészségi állapotok* kielégítők voltak. A VI. osztály növendékei ellátogattak a belvárosi elemi leányiskolába a tanítás megszemlélése végett. Tanítottak az intézetben zongorát, gyorsirást, tánczot. A vizsgálatokat jun. 14—20. tartották meg, 21-én volt a zárünnepély igen válogatott műsorral. *A tanári kar* hitoktatókon kivül 14 tagból állott, 7 nővel u. m. *Erőssyné Szűcs Julia, Fail Mártha, Kasztnerné Virágh Rózsa, Krikkayné Barbaró Emma, Kutassy Erzsi, Nemecskayné-Fendt Malvin* és *Pillichné-Szendrői Ilona. A növendékek tétszáma:* 72+68+56+52+68+72+24+16=428; a két alsó osztály párhuzamos volt. *Vallás szerint:* róm. kath. 226; gör. kel. 9; ág. ev. 6; ev. ref. 14; izr. 173. *Anyanyelv szerint:* magy. 388; német 35; szerb 5. Az intézettel kapcsolatos női kereskedelmi tanfolyamnak 20 hallgatója volt.

Értekezés: A nőkérdésről. Közli Czimer Károly.

Hittig Lajos.

(Folytatjuk).

NŐNEVELÉSI SZEMLE.

Péterfy Sándor nyugdíjba vonulása. Az állami polgári iskolai tanítónő képzőintézetnek kitünő pedagogus tanára, Péterfy Sándor nyugalomba vonult. A kora ifjúságától kezdve végzett fárasztó munkában roskadozni érzé erejét; használni akarván azonban még tovább is nemzeti közoktatásügyünknek, a közoktatásügyi miniszter úrtól 40 éves szolgálatára hivatkozva, hivatalos kötelezettségei alól való felmentését kérte. E felmentést kitünő és hosszú szolgálataira való tekintettel meg is kapta. A miniszter úr külön elismerő levelet intézett ez alkalommal Péterfyhez, mely levél a következőképen hangzik:

«Midőn tekintetességedet saját kérelmére nyugalomba helyezem, nem tehetem azt a nélkül, hogy egy emberöltőt meghaladó kitünő szolgálataiért, mely a népoktatásnak csaknem minden ágát érintette és számos helyen állandó nyomokat hagyott, elismerésemet és köszönetemet ne fejezzem ki. Szeretem egyúttal remélni, hogy a mikor, mint tanár lelép eddigi működésének teréről, tudományos és irodalmi tevékenységét ezentul sem fogja megvonni azon ügytől, melynek mindenkor oly hivatott és lelkes ápolója volt.»

A miniszter úr meleg elismerő szavai jól eső érzést fakasztottak mindazok szívében, kik Péterfy hasznos tevékenységét ismerik, s kik e nemes tevékenységtől a nyugalomba vonulás daczára is valóban még oly sokat várnak. Csak szerető kollegáinak és volt tanítványainak nem elég ez a vigasztalás. Azok ott keresik folyton, és keresni fogják mindig maguk között a jóbarátot, kivel vállvetve könnyebb, édesebb volt a közös munka, melyet ő maga is oly lelkesült örömmel végzett; és ott keresik a tanítók igazi tanítóját, ki a gyermeki lélek igazi ismeretére s a tanítói gyakorlat igazi követelményeire oktatta tanítványait, a leendő polg. iskolai tanítónőket. Igazi hivatásszeretetet, tanítói buzgóságot tanultak tőle.

A «Nemzeti Nőnevelés» egyik alapítója s mindeddig szíves gyámolítója és munkatársa volt. A «Nemzeti Nőnevelés» bizik benne, hogy az marad jövőre is; azért búcsúképen csupán azt a jó kívánságunkat fejezzük ki, vajha nyugalmasabb életében fokozottabb irodalmi tevékenységet fejthetne ki, vajha tanítója maradna a polgári iskolai tanító-

nőknek s a nőnevelés iránt érdeklődőknek továbbra is, minél gyakrabban közölvén eszméit tapasztalatait és tanulmányait a Nemzeti Növelés hasábjain.

*

† **Sebesi Gönczy Pálné**, született *Végh Jozefa asszony meghalt.* A művelt, derék magyar nők egyik legkiválóbbját kisértük örök nyugvó helyére aug. 26-án. Áldásos életét Karácsondon, hevesmegyei kedves birtokán fejezte be, hosszas betegség után hunyván le örök álomra szemeit. Kitünő feleség, kitünő édes anyja volt és már csak azért is szent lesz emlékezete mindazok szívében, a kik ismerték. De mint a magasabb pontra helyezett fényforrás tágabb körre onthatja sugarait, neki is, mint a kitünő magyar pedagogus, a kiváló polczon álló Gönczy Pál nejének, bőven nyílt alkalma jótékonyságot gyakorolni, nemzeti nőnevelésünk szent ügyén szélesebb körben munkálkodni. Különösen a «Nőképző Egylet» megalapítása és felvirágoztatása tekintetében vannak elévülhetetlen érdemei. Ez egyesületnek hosszú ideig pénztárosa is volt. Az egyesület küldöttségileg vett részt a temetésen melyen, a jó gyermekeken, számos unokákon és nagyszámú rokonságon kivül a főváros sok kitünősége gyászoló szívvel vett részt. Áldás legyen a kitünő matrona emlékezetén.

*

A főváros elemi és polgári iskoláinál sok fiatal tanítónő nyert legközelebb alkalmazást.

Megválasztották e nyáron, a) *polg. leányiskolához:* Knesch Gizella, Gerzsó Róza, Jusztusz Eszter, Weber Ilona, Wittinger Mária;

b) *elemi leányiskolához osztálytanitónőkké:* Szladek Matild, Pecka Ilona, Reitinger Teréz, Schönreiter Anna, Hajdu Czeczilia, Praudtner Mária, Telkessy Jolán, Jávorszka Erzsébet. Kishegyi Gizella, Gammel Irma, Halácsi Ilona, Schmidt Gizella, Bartos Ilona, Lázár Riza, Töpfner Vilma, Fleiszig Berta, Darás Malvin, Hirschmann Irma, Gáll Emma, Kimnach Katalin, Lehman Erna, Killius Józsa, Bauer Ida, Lakits Etelka, Janetz Antónia, Szedlacsek Blanka, Köhler Gizella, Alkér Róza, Horváth Melánia, Andreánszky Vilma, Lindner Mária;

c) *elemi leányiskolához segédtanitónőkké:* Benedek Rafaelné, Halász Krisztina, Neubauer Anna, Borovszky Lászlóné, Jagitza Ilona, Ferschin Fruzina, Szikra Ilona, Geschader Margit, Kanovitz Hedvig, Heinrich Róza, Baumann Eleonóra, Cziklay Blanka, Héjassy Karolin, Török Sarolta, Kuzmich Etelka, Oprée Róza, Ligeti Mária, Schmidt Margit, Tholt Malvin, Hlavács Olga, Spiegler Arabella, Várady Irma, Viola Erzsébet, Knesch Vilma, Kisfaludy Margit és Gulyás Ludmilla

tanítónőket. Szerencsét kívánunk új állásukhoz és sikert a nemes munkában, melyre vállalkoztak!

*

Uj felsőbb leányiskola a fővárosban. Budapest fő- és székváros tanácsa még az iskolai szünetidő alatt hosszabb tanácskozások után a IV. kerületben új felsőbb leányiskola nyitását határozta el. Az új iskola nyitásának a napi- és pedagogiai sajtóban is heves ellenzői akadtak, s az iskola felállítása mellett és ellen heves hirlapi harcz folyt. A vita immár tárgytalanná vált; az új felsőbb leányiskola a régi polgári leányiskola fedele alatt tényleg megnyilt, hogy az elhelyezés czélszerűsége kérdésében újabb vitára hívja ki az érdekletteket. A vitának remélhetőleg a főváros azon nagylelkű határozata fog véget vetni, hogy az új iskolának, melyre a fővárosban kétségtelenül nagy szükség van, új hajlékot is teremt. Kívánjuk, hogy az új iskola, mely Hahóty Sándor volt polg. iskolai tanár igazgatása alatt áll, ép oly kiváló sikereket mutathasson fel a főváros leánynevelésének emelésében, mint az évtizedek óta fennálló kitünő polgári leányiskola, melyből sarjadzott.

*

A budapesti VI. ker. polg. tanítónőképző intézetben a tanévet e hó 16-án nyitották meg *dr. Verédy Károly* kir. tanácsos és fővárosi tanfelügyelő jelenlétében, ünnepélyesen. A megnyitás alkalmával a tanfelügyelő bemutatta a *Péterfy Sándor* helyére kinevezett új tanárt, *Groó Vilmos* kir. tanácsost, kiemelvén, hogy a kitünő pedagogiai tevékenység, melyet mint tanfelügyelő kifejtett, kiváló biztosítékot nyujt jelen alkalmaztatásánál kifejtendő tevékenységének sikerére nézve.

*

A II. Országos és Egyetemes Tanügyi kongresszus nevében *dr. Heinrich Gusztáv* elnök és *Nagy László* főtitkár a következő felhivást tették közzé:

«Magyarország tanárai, tanítói, miként ismeretes, a millennium alkalmából nagy kongresszust tartanak, melyen megvitatják a tanítás- és nevelésügy minden fontosabb tételét. A kongresszus szervezetét a kongresszusi «Értesítő» révén minden tanító-egyesületnek az alulírott elnökség már megküldötte. E szervezetből kitűnik, hogy a kongresszus vezetősége minő mértékben számít a testületek és egyesek közreműködésére. Ezúttal azzal a kéréssel fordulunk hazánknak minden egyes, a tanítás és nevelés ügye iránt érdeklődő polgárához, hogy a kongresszusban a maga módja szerint vegyen részt.

Felkérjük az egyesületeket, testületeket a maguk összességében

és minden egyes tagjukat külön, hogy a mennyiben egyes tételek tárgyalását akár valamelyik szakosztályi, akár az összes-ülésen kivánatosnak tartják, sziveskedjenek az illető tételt az előadó nevének, állásának és lakóhelyének pontos megjelölésével az alulirott elnökséghez (főtitkári hivatal: Budapest, József-körút 85) f. é. szeptember hó végeig bejelenteni.

Megjegyezzük, hogy az így beküldött tételeket a rendező bizottság a kongresszus szervezetében megállapított szakosztályok szerint csoportosítja, és a mennyiben a rendelkezésre álló idő engedi, tárgyalásukat a kongresszusra kitűzi, a miről az elnöki bizottság részéről felkérendő előadók még deczember hó folyamán azzal a felkéréssel fognak értesíttetni, hogy előadásuknak rövid kivonatát és esetleges határozati javaslataikat 1896. évi február hó végeig okvetetlenül bejelentsék, hogy a tárgyalás sorrendjét az elnökség pontosan megállapíthassa.

Felkérjük továbbá ez alkalommal is Magyarország tanítóit, tanárait, általában a neveléssel foglalkozó s a nevelés ügye iránt érdeklődő honpolgárait egyenként, hogy a kongresszus tagjaiul a 2 frt tagsági díj beküldése által Mauritz Rezső főreáliskolai igazgató úrnál (Budapest, VI. ker. főreáliskola, Lovag-utcza 18) minél előbb jelentkezni sziveskedjenek.

Teljes bizalommal fordulunk tisztelt kartársainkhoz, a tanítókhoz és tanárokhoz, mert tudjuk, hogy mindenki át van hatva attól a tudattól, hogy a jövő ezredév legbiztosabb alapját rakjuk meg akkor, mikor hazánk ifjúságának neveléséről és oktatásáról a nagy nemzeti ünnep alkalmából elmélkedünk. Hiszszük és reméljük, hogy mindenki meghozza azt a szellemi és részben anyagi áldozatot, a melylyel a kongresszuson való aktiv részvétel jár, meghozza hazánk legszentebb ügye: a tanítás és nevelés érdekében.»

IRODALOM.

STILISZTIKA. Középiskolák IV. osztálya számára szerkesztette *Négyesy László*. Budapest, 1895. Lampel Róbert-féle (Wodiáner és Fiai) könyvkereskedés kiadása. 1—223 lap.

Egy alapos tudással, nagy gonddal készült, teljesen eredeti, jó iskolai könyvet kivánok itt bemutatni. Nem polgári, vagy felsőbb leányiskolák számára készült, nem is akarom hát ezek számára ajánlani. De belőle mindazok, a kik bármily iskolában a stilus elemeit tanítják s kezdőkkel az irodalmat ismertetik, sok gondolatébresztőt nyerhetnek s hasznos tanulságokat vonhatnak le tanítási eljárásukra vonatkozólag. Ezért tartottam helyén valónak e folyóiratban is foglalkozni vele.

E tárgy tanítására több munka jelent meg újabban könyvpiaczunkon, de nagyobbrészt régi sablonok szerint haladnak, s a mi új van bennök, az erőltetett s a tanításnak nem igen válik hasznára. *Négyesy* könyve mind a tudományos felfogás, mind a tanítási módszer tekintetében sok újat ad, melyeknek az iskolai oktatás nagy hasznát veheti.

E könyv nem csupán olvasmányokat és elméleti részt tartalmaz, hanem meg is mutatja, hogyan kell az olvasmányokat az elmélet levezetésére feldolgozni. A könyvnek *az elején* vannak a tartalmi és stilisztikai szempontból tervszerűen megválasztott olvasmányok. Az olvasmányokhoz a rövides tárgy- és szómagyarázatokon kívül nyelvtani, stilisztikai, verstani, irodalomtörténeti jegyzetek vannak adva, melyek a feldolgozás szempontjait jelölik, s a tanuló bennök röviden összegezve találja a tanár fejtegetéseit. Ne ütközzünk meg, hogy a stilisztika tanítása közben irodalomtörténeti, olykor szerkezettani és poétikai magyarázatokat is közöl a tanító; csak így lehet a felvett műdarabokat a kezdő tanulóval is alaposan megértetni, általuk a tanuló megfigyelő képességét és szép érzékét fejleszteni s az irodalom-ismertetés többi ágainak, különösen a műfajok elméletének s az irodalomtörténetnek rendszeres tárgyalását előkészíteni s a rájok szánt aránylag csekély óraszám alatt előadásukat mégis lehetővé tenni. A ki a műfajok elméletét s az irodalom történetet *csak* a felső osztályokban akarja elővenni, a nélkül, hogy már az alsóbb osztályokban minden kinálkozó alkalmat

felhasznált volna a hozzájok való anyaggyűjtésre: annak csakugyan kevés lesz a felső osztályok óraszáma, s magára vessen, ha e bő anyagot nem lesz képes derekasan feldolgozni.

Az ekként megmagyarázott olvasmányokra következik azután az elméleti rész. Ennek első szakasza, átmenetül a nyelvtanról a stilisztikára betetőzi s felsőbb szempontból tekinti át az alsó három osztályban végzett grammatikai anyagot s egyszersmind stilisztikai elemeket is tartalmaz a következő fejezetek alatt: I. A szókincs: 1. A szókincs állománya. 2. A szókincs gyarapodása. Eredeti elemek. 3. Kölcsönszók. 4. Kölcsönvételek. Idegen szók. 5. Nyelvújítás. Új szók. 6. Tájszók. 7. Elavult szók. 8. Rokonértelmű szók. 9. Jelentés-árnyalatok. 10. Beszédrészek. II. Szólamkincs. III. Közmondások. IV. Mondatszerkezet. V. A nyelv hangtani sajátságai. A második szakasz a stilus tulajdonságairól szól, melyeket a *világosság* és *hangulatosság* fogalma alá soroz az író. A világosság fejezete alatt tárgyalja az érthetőséget, szabatosságot, a nyelv épségét; a nyelvhelyességet, a nyelvtisztaságot és a hangzatosságot. A hangulatosság fejezetében előadja a szemléletesség eszközeit: a szóképeket és a szemléltető alakzatokat (a hasonlat, a részletezés, a körülírás, a jelző stb.); továbbá a *fordulatosság* eszközeit, t. i. a szó- és gondolatalakzatokat. E vázlat is mutatja, hogy szerzőnk a stilisztikai anyag rendszerezésében és tárgyalásában nem a régóta taposott ösvényen halad. Épen így saját útjait követi az elméleti rész harmadik szakaszában, a verstanban is, a mennyiben épen *Négyesy* az, a ki a magyar verstannak *Arany Jánostól* megvetett alapját tudományosan tovább fejlesztette. Ez a szakasz s az olvasmányokhoz adott bő verstani fejtegetések igen tanulságosak lesznek mindazoknak, kik a verstani régibb elméletek útvesztőiben nehezen tudnak eligazodni s kik a versformák tanításának észszerűbb módszerével megóhajtanak ismerkedni.

Komáromy Lajos.

*

A MAGYAR KÖLTÉSZET KINCSESHÁZA. Szerkesztette *Endrődi Sándor*, a magyar ny. és irodalom tanára. Budapest, 1895, az Athenæum kiadása, 52 (nagy 8-ad lapokból álló) ív. Ára erős, díszes kötésben 5 frt.

A fenti czím alatt egy tudományos gonddal szerkesztett nagy terjedelmű költemény-gyűjtemény jelent meg újabban az Athenæum kiadásában, mely a magyar költői irodalom ismeretének mind az iskolákban, mind a művelt családokban való terjedésére jótékony hatást fog gyakorolni. Nem csupán a szalonasztalok díszítésére szánt s határozott szempontok nélkül összekeresett versgyűjteményt tartalmaz e vaskos

kötet, hanem szerkesztése tisztán oktatási czélból s az irodalomtörténet és æsthetika kettős szempontjából történt. Már a szerkesztőnek, a jeles költőnek s irodalom tanárának, *Endrődi Sándornak*, továbbá dolgozótársainak, *Erdélyi Pálnak*, *Kardos Albertnek*, *Négyesy Lászlónak* és *Névy Lászlónak*, irodalmi munkásságukról is ismert szaktanároknak a nevei is kezeskednek e munka szakszerű, tudományos szerkesztéséről s arról, hogy czéljának meg fog felelni.

E gyűjtemény némileg párhuzamba tehető irodalmunkban meglevő egyetlenegy ilyenféle munkával, *Toldy* Ferencz 5 kötetes «Magyar Költészet Kézikönyvé»-vel, de attól mégis sok tekintetben különbözik és azt használhatóságra nézve jelentékenyen fölülmulja. Amaz irodalomtörténeti, ez műfajok szerinti felosztást követ, úgy azonban, hogy az egyes műfajok történeti fejlődését is feltünteti, kronológiailag rendezvén el az egy műfaj alá tartozó műveket. Amaz szétszórtan adja az egyes korszakok rövid jellemzését s írói életrajzokat; ez a könyv elején összefüggő előadásban közli költészetünk történetét, különös tekintettel a műfajok történeti fejlődésére (ezt a tanulmányt *Kardos* Albert írta); ez után egy másik tanulmány pedig verstani tájékozást tartalmaz *Négyesy* Lászlótól. Ezenkívül ebben a könyvben a műfajok elmélete is elő van adva, az egyes szakaszok és fejezetek elején levő czikkekben, melyek közül a lantos költészetre vonatkozókat *Endrődy* Sándor, az elbeszélő költészetre tartozókat *Erdélyi* Pál, s a drámai költés elméletét *Névy* László írta meg. E mellett nagy előnye e munkának ama fölött teljesebb volta; mert míg amaz alig halad túl e század 50-es évein, addig ez költészetünk fejlődésének legújabb, egész napjainkig terjedő korszakát is feltünteti.

A szerkesztőnek főczélja, mint az Előszóban maga is mondja, az volt, hogy a poétika tanításához a műfajokat jellemző és a történeti fejlődést is feltüntető művekből terjedelmes gyűjteményt állítson össze. E könyv csakugyan fölmenti a szaktanárt azon fáradság alól, hogy egész könyvtárból keresgesse össze a műfaj jellemzésére szolgáló azon darabokat, melyek a csekély terjedelmű iskolai könyvekben nem találhatók fel. És különösen jó szolgálatot tesz a tanítás ügyének ott, a hol a legrégibb és legújabb költők művei csak hiányosan vannak meg a könyvtárban; magántanulásnál pedig jóformán egész kis könyvtárt helyettesít.

A nagyobb művekkől, mint pl. eposzok- és drámákból, természetesen csak részletek vannak itt közölve, többnyire világos kitételével annak, hogy az illető olvasmány csak egy részlet az egészből. Kár azonban és hiányul róható fel, hogy némely részlet úgy van itt feltüntetve, mintha egész volna. Pl. «Szabács megvétele» (794. lap); «A költészet-

ről» a 471. lapon (voltaképen részlet Arany «Vojtina Ars Poetica»-jából); ép így a «Szondi eleste Drégel várában» a 798. lapon nem helyes czím, mert az az olvasmány a «Budai Ali basa históriájának» egy részlete. Mind a három czím így minden magyarázó jegyzet nélkül közölve tévedésbe ejti a szakjában még nem jártas olvasót. A költemények különben, mint fentebb is érintettem, gonddal vannak összeválogatva, csak a legújabb irodalom szenszualisztikus irányú műveiből maradhatott volna ki egy pár. Akkor nemcsak a tanár s a felnőtt közönség használhatná e gyűjteményt, hanem a serdülő ifjúság részére is bátrabban ajánlható lenne.

Komáromy Lajos.

*

«SVAJCZ ÁRVAHÁZAI.» Irta: *Brocskó Lajos*, a budapesti protestáns orsz. árvaház igazgatója. 1895. A debreczeni «Csokonai» nyomda és kiadó részv.-társ. nyomása. Ára 1 korona. A tiszteletdíj a prot. orsz. árvaház javára fordíttatik. Kapható a szerzőnél. (Budapesten, VII. ker., szegényház-tér 1. sz.)

Az első magyar munka, a mely rendszeresen foglalkozik az árvák nevelésével. A munka két részből áll. Az első rész igen érdekesen ismerteti a svájczi árvaházakat, a második pedig tárgyalja az árvaházi nevelést, ajánlván egy új árvaházi nevelési rendszert is: a csoportrendszert. Árvaházak, valamint internátussal biró nevelő-intézetek vezetőinek, tanítóinak igen-igen ajánlható, kellemesen írt olvasmány.